

**A Comparative Economic Analysis of Cooperative Insurance
With Other Types of Insurance and Provide A Combined Pattern
Consistent With Shariah**

Abolghasem Tohidinia *

Received: 2016/02/02

Sara Ghanbari Meman **

Accepted: 2016/04/08

Abstract

The purpose of this research is to investigate the comparative nature of cooperative insurance and to explain their advantages and disadvantages compared to other types of insurance, including private and public insurance, mutual insurance, micro-insurance and Takaful insurance, both for the insured and the insurer.

In this regard, while defining the full range of micro and mutual insurance, as well as conventional and Takaful insurance (private and public), the advantages and disadvantages of each will be examined in a separate and detailed section from the point of view of economic and Islamic indicators.

The meaning of comparative economic indicators is all that can affect the type of ownership, the element of opposition, the ability to present microcosm, compliance with the law, and the profitability of insurance companies as the main criteria of economic comparison.

Also, the Islamic index in this study will be considered, comparing the insurance companies from the perspective of justice (with two criteria for the distribution of income and poverty). The end result is that the preference for cooperative insurance prevails over other insurance institutions both in terms of economics and Islam.

Finally, a combination of all of the above-mentioned policies is presented, which can be considered with the least disadvantages and most benefits from economic and Islamic aspects compared to other types of insurance.

The presented model is similar to mutual insurance in which the insured and the insurer are the same. It is similar to Takaful insurance in which Islamic-based investments in Islamic contracts are guaranteed and the annual residual income among members is distributed. It is similar to micro insurance in which Insurers are categorized into small groups targeting the poor, and along with all these, it is similar to cooperative insurance which makes sure that members are compensated for the priority (rather than the purpose) without receiving commission and with minimum premium.

Keywords: Cooperative Insurance, Takaful Insurance, micro insurance, mutual insurance, conventional insurance, Economic analysis, Justice

JEL: B59 ,G22

* Assistant Professor, Faculty of Economics, University of Tehran (Corresponding Author)
a.tohidinia@ut.ac.ir

** Masters in Islamic Economics, University of Economic Science,
s_ghanbari2001@yahoo.com

تحلیل تطبیقی بیمه تعاونی با سایر انواع بیمه از منظر اقتصادی و ارائه یک الگوی ترکیبی سازگار با شریعت

ابوالقاسم توحیدی نیا *

تاریخ دریافت: ۱۳۹۴/۱۱/۱۳

سارا قنبری ممان **

تاریخ پذیرش: ۱۳۹۵/۰۱/۲۰

چکیده

هدف از این پژوهش بررسی تطبیقی بیمه‌های تعاونی و بیان مزایا و معایب آن‌ها در مقایسه با سایر انواع بیمه اعم از بیمه‌های خصوصی و دولتی، بیمه متقابل، بیمه خرد و بیمه تکافلی، برای بیمه‌گذار و بیمه‌گر است. در این راستا ضمن تعریف کاملی از بیمه‌های خرد و متقابل، همچنین بیمه‌های تکافلی و متعارف (خصوصی و دولتی)، مزایا و معایب هر یک نسبت به بیمه تعاونی از دیدگاه شاخصه‌های اقتصادی و اسلامی به‌طور جداگانه در سرفصلی متمایز و به صورت مفصل بررسی خواهد شد. منظور از شاخص‌های قابل قیاس اقتصادی تمام عواملی است که می‌تواند نوع مالکیت، عنصر تقابل، قابلیت ارائه محصولات خرد، تطابق با شرع و سودرسانی شرکت‌های بیمه را به‌عنوان ملاک‌های اصلی اقتصادی مقایسه، تحت تأثیر قرار دهند.

همچنین شاخص اسلامی که در این مطالعه به آن پرداخته می‌شود، مقایسه مؤسسات بیمه مذکور از منظر عدالت (با دو ملاک توزیع درآمد و فقر) خواهد بود. نتیجه نهایی، فرض ارجحیت بیمه‌های تعاونی را نسبت به سایر مؤسسات بیمه هم از منظر اقتصادی و هم اسلامی تأیید می‌کند.

در نهایت الگویی ترکیبی از تمام بیمه‌های فوق ارائه می‌گردد که از دو جنبه فوق - اقتصادی و اسلامی - بتواند کمترین معایب و بیشترین مزایا را در مقایسه با سایر انواع بیمه در خود لحاظ کند. الگویی که همچون بیمه متقابل در آن بیمه‌گذار و بیمه‌شونده یکی باشند، مانند بیمه تکافلی سرمایه‌گذاری‌های اسلامی براساس قراردادهای اسلامی را تضمین کند و سالیانه سود باقیمانده بین اعضا، تقسیم گردد و مانند بیمه خرد، با هدف قرار دادن فقرا، بیمه‌شوندگان را در گروه‌های کوچک طبقه‌بندی کرده و در کنار همه این موارد همچون یک بیمه تعاونی بدون دریافت کارمزد و با کمترین حق بیمه، جبران خسارت اعضا را در اولویت (و نه هدف) فعالیت بیمه قرار دهند.

واژگان کلیدی: بیمه تعاونی، بیمه تکافلی، بیمه خرد، بیمه متعارف، تحلیل اقتصادی و اسلامی.

طبقه‌بندی JEL: B59، G22.

مقدمه

امروزه در اقتصادهای جدید، بیمه، پس از بانکداری، یکی از مهم‌ترین بخش‌های اقتصاد شمرده می‌شود یعنی دو صنعتی که به‌طور طبیعی به سوی انحصار قدم می‌گذارند. انحصارها به فرآیندهایی که یک بنگاه سودهای مصرانه و سهم بزرگ‌تری از بازار را نسبت به حالت رقابت کامل دارند، ارجاع می‌شوند. انحصار طبیعی از ناکارآمدی مشابهی مانند هر انحصار دیگری رنج می‌برد. غالباً روش‌های استفاده شده برخورد با انحصارهای طبیعی، مقررات دولت و مالکیت عمومی می‌باشد. یکی از انواع مالکیت‌های عمومی یا مشاع، تعاونی‌ها هستند. تعاون در بعد اقتصادی در نقطه مقابل اقتصاد آزاد و اقتصاد دولتی قرار می‌گیرد. در این بعد، اقتصاد تعاونی با ارائه شیوه‌های انصاف و عدالت، اقتصاد افسارگسیخته آزاد را محدود ساخته و با تولید و توزیع منصفانه آن به حمایت از اقشار محروم جامعه می‌پردازد. در واقع هدف اصلی صنعت بیمه نیز همان اصل تعاون و همیاری، برای جبران خسارت‌های طبیعی یا خسارت‌هایی که ناشی از قصور و اهمال انسان‌هاست، می‌باشد.

۱. مبانی نظری

این مقاله به دنبال اثبات سه فرضیه زیر است:

۱. مهم‌ترین تمایز بیمه تعاونی در مقایسه با انواع دیگر مؤسسات بیمه در چهار شاخص، مالکیت، عنصر تقابل، قابلیت ارائه محصولات خرد و غیر انتفاعی بودن آن است.
۲. با تلفیق بیمه‌های تعاونی، تکافلی و عناصر تقابل و قابلیت ارائه محصولات خرد می‌توان الگویی جهت فعالیت بیمه مطرح کرد که نه تنها از بعد اقتصادی بلکه از منظر عدالت به‌عنوان یک شاخص اسلامی نیز از دیگر مؤسسات بیمه بهتر و کاراتر عمل خواهد کرد.
۳. تمایز بیمه تعاونی (به عبارت صحیح تر بیمه تکافلی) با سایر انواع بیمه می‌تواند آن را به‌عنوان الگویی ارجح نسبت به سایر بیمه‌ها از منظر اسلام طبق ملاک عدالت (توزیع مناسب درآمد و تأمین رفاه اقشار کم‌درآمد)، برای فعالیت بیمه مطرح کند.

۲. پیشنهاد تحقیق

واقعیت آن است که ادبیات مربوط به بیمه تعاونی به‌ویژه با رویکرد بررسی سازگاری آن با آموزه‌های اسلامی و متناسب با جوامع مسلمان، بسیار محدود می‌باشد. با این وجود برخی از تلاش‌هایی که در این زمینه صورت پذیرفته است عبارتند از:

۲-۱. مقالات فارسی

در مقاله «بیمه متقابل در پیشینه اسلامی (ضمان عاقله و جریره)، سید مصطفی محقق داماد، (۱۳۷۱)، بیمه دو جانبه یا متقابل را این‌گونه معرفی می‌کند: اعضا هم خود بیمه‌گذارند و هم بیمه‌گر. این نوع بیمه مزیت خاص خور را داراست، زیرا فارغ از هر نوع سودجویی که به بهای فقیران دیگر فراهم شود، نوعی تأسیس اجتماعی قلمداد می‌گردد که قصد آن کاهش مسئولیت مالی و جانی فرد است و نتیجتاً با تقسیم این بار بین اعضای گروه، فرد خاطی سبکبار می‌شود. او اظهار می‌کند بیمه در شکل جدید خود جنبه متقابل خود را از دست داده است. تعریف او از متقابل بسیار وسیع و شامل نه فقط شرکت‌های سهامی متعهدین و انجمن‌ها، بلکه اتحادیه‌های دارای صندوق قرضه که نسبتاً از مفهوم و قالب دو جانبه به دورند نیز می‌گردد. بیمه در شکل فعلی خود به حد یک عقد یا قرارداد فردی بین بیمه‌گر و بیمه‌گذار تبدیل شده که آن دو را به دو جانب کاملاً متمایز تفکیک می‌کند و بیمه‌گذار را به چندین واحد تقسیم می‌نماید که هر قسمت طبق میل بیمه‌گذار رابطه‌ای خاص با بیمه‌گر برقرار می‌کند که به‌طور قهری خسارات متوجه بیمه‌گذار را تقبل می‌کند.

در مقاله «بررسی ویژگی‌ها، قابلیت‌ها و دلایل موفقیت شرکت‌های بیمه تعاونی در دهه اخیر»، (کامبیز پیکار جو، ۱۳۸۰)، سعی دارد با نگاهی تازه به فعالیت شرکت‌های تعاونی طی دو دهه اخیر و دلایل موفقیت آن‌ها در چهار بازار بزرگ جهانی بنگرد. او در این مقاله به مقایسه بین یک شرکت بیمه تعاونی و یک شرکت بیمه سهامی از لحاظ تضاد بین سهامداران، بیمه‌گذاران و مدیران، معافیت مالیاتی و حمایت سازمان‌های بین‌المللی بودن و ... می‌پردازد.

«بیمه خرد» در مقاله‌ای تحت عنوان «بیمه خرد، بازار جدیدی برای صنعت بیمه» که

توسط اسماعیل واحدی (۱۳۸۵) ترجمه شده، اصطلاح جدیدی است که در بازارهای نوظهور به افشار کم درآمد کمک می‌کند تا با روی هم انباشتن حق بیمه‌های خود، زندگی خود را پوشش دهند. این نوع بیمه اخیراً از سوی بیمه‌گران و افراد خیر به‌عنوان راهکاری برای کاهش فقر به کار گرفته می‌شود. در این مقاله به شرح مفهوم بیمه خرد و پتانسیل‌های بازار، چالش‌ها و مباحث مربوط به آن پرداخته می‌شود و در نهایت راهکارهایی برای رفع این موانع به سیاست‌گذاران پیشنهاد می‌دهد از جمله تغییر نحوه نگرش مالیاتی به محصولات خرد، راه‌حل نظارتی با بافت کشور، شناخت بهتر نسبت به درستی و ضرورت پوشش بیمه‌ای برای خانوارهای کم درآمد و غیره.

در مقاله «تأسیس شرکت‌های بیمه تعاونی خرد، تجلی محرومیت‌زدایی اسلامی در بازار بیمه ایران»، ابوالقاسم توحیدی نیا (۱۳۹۰) سعی دارد با تلفیق سازوکار بیمه‌ای ارائه محصولات بیمه‌ای خرد، راهکاری ارائه دهد که عملیاتی کردن آن نقش بسزایی را در فراهم کردن پوشش بیمه‌ای برای افراد کم درآمد جامعه و در نتیجه، در افزایش سطح رفاه محرومان جامعه خواهد داشت که این امر بی‌شک بازار بیمه کشور را با روح تعالیم اسلامی سازگارتر می‌سازد. آنچه در نهایت نگارنده به آن اشاره می‌کند، پیشنهادهای است منوط بر شکل‌گیری زیرساخت‌های خاص به منظور حصول بیشتر شرکت‌های بیمه تعاونی خرد از جمله تصویب لوازم قانونی لازم برای امکان فعالیت، تبلیغات مؤثر برای شناساندن توسط متولیان امر و تلاش جهت رفع موانع پیش روی تعاونی‌ها در کشور.

در مقاله «مقایسه کارایی بیمه اسلامی (تکافل) و بیمه متعارف، با فرآیند تحلیل سلسله مراتبی (AHP)»، توسط محمدمهدی عسکری و حمیدرضا اسمعیلی گیوی (۱۳۹۲)، کارایی و عملکرد شرکت‌های تکافل و بیمه رایج با شاخص‌های معین و با بهره‌برداری از روش تحلیل سلسله‌مراتبی مقایسه شده است. برای تجزیه و تحلیل داده‌های جمع شده از روش‌های (MADM) استفاده شده است. نتایج حاصل از این تحقیق حاکی از کارایی نسبی تکافل در مقابل بیمه متعارف است. بدیهی است عرضه محصولات تکافل در کنار محصولات بیمه رایج در کشور ما به رشد میزان نفوذ بیمه در کشور و گسترش و تنوع حیطه خدمات مالی و رشد و توسعه اقتصاد کمک شایانی خواهد کرد.

۲-۲. مقالات لاتین

مقاله «تحلیل تقاضای تکافل خانواده و بیمه عمر»، یک مطالعه تطبیقی در مالزی است که توسط عبدالله نوردیانتی ایروانی (۲۰۱۲) به بررسی عوامل کلیدی که تقاضا برای تکافل خانواده را تحت تأثیر قرار می‌دهند و نیز مقایسه با همتای مرسوم آن می‌پردازد. بنابراین این مطالعه، تکافل مالزی و بازار بیمه با استفاده از داده‌های مربوطه که از بانک نگارا در مالزی و گروه آمار مالزی برای دوره ۲۰۰۹ - ۱۹۹۰ به دست آمده، را مورد بررسی قرار می‌دهد. این مطالعه در تجزیه و تحلیل داده‌ها، از مدل رگرسیون چندگانه استفاده می‌کند. یافته‌ها نشان می‌دهد که، چهار متغیر، یعنی تولید ناخالص داخلی سرانه، آموزش و پرورش، پس‌انداز و دین به‌طور قابل توجهی به تقاضا برای تکافل خانواده مربوط می‌شوند. از سوی دیگر، سه متغیر وجود دارد که به‌طور قابل توجهی تقاضا برای بیمه عمر را تحت تأثیر قرار می‌دهند، از جمله تولید ناخالص داخلی سرانه، صرفه‌جویی و دین. این مطالعه نشان می‌دهد که دو عامل وجود دارد که تأثیر منفی بر تقاضای تکافل خانواده دارد برای مثال شاخص قیمت مصرف‌کننده و پس‌انداز. در عین حال، سن، پس‌انداز و مذهب سه عاملی هستند که تأثیر منفی بر بیمه عمر می‌گذارند. این یافته‌ها همچنین استقبال گسترده تکافل را نسبت به بیمه‌های متعارف در بازار مالزی منعکس می‌کند.

«بررسی مزایای بیمه تکافل و متعارف: مورد بروئتی»، مقاله‌ای است که توسط محمد شریل ماتسولی، محمد فضیله عبدالله، یثو چوی پینگ، سیتی یوسماردینه عبیدین، ماسنالیزا م.زیانی، هاردی م. علی (۲۰۱۲) نگاشته شده است. این مطالعه به‌طور خاص بر درک پاسخ‌دهندگان بر اولویت‌های بین بیمه تکافل و معمولی تمرکز می‌کند. صنعت تکافل در بروئتی دارالسلام به سرعت از اوایل دهه ۱۹۹۰ توسعه پیدا کرد. هدف از این مقاله بررسی مزایای عمومی و تفاهم بین تکافل و بیمه معمولی است. این مقاله همچنین تلاش می‌کند که دلایل و عواملی را که بیمه متعارف در تضاد با اصول شریعت دارد، شناسایی کند. نمونه‌ها به صورت تصادفی متشکل بر ساکنان بروئتی دارالسلام و در خط پرسشنامه‌ها انتخاب شدند. در نهایت مشخص می‌شود که اکثریت پاسخ‌دهندگان نمی‌دانند که تکافل چیست. با وجود این، تعداد زیادی، تکافل را نسبت

به بیمه‌های معمولی ترجیح می‌دهند. مطالعه پیشنهاد می‌کند که شرکت‌های تکافل باید مردم را آموزش دهند تا درک خود را از تکافل بیفزایند.

مقاله جولیا آریفین، احمد شکری یزدی، جنیده سولانگ (۲۰۱۳) با عنوان «یک مدل مفهومی از تحلیل متون انجام شده درباره تقاضای تکافل خانواده (بیمه عمر اسلامی) در مالزی»، بر دو هدف عمده متمرکز است. اول شناسایی عوامل مؤثر در تعیین تقاضای تکافل خانواده، دوم توسعه مطالعات مالزی در زمینه یک مدل مفهومی جهت تعیین تقاضای تکافل خانواده. انتظار می‌رود اهمیت رو به رشد صنعت تکافل (بیمه اسلامی) در مالزی سبب ترویج پایدار رشد اقتصادی آن شود. علاوه بر این، مالزی به‌عنوان مجری مهم و کشوری با یکی از سریع‌ترین رشد تکافل در جنوب آسیا ثبت شده است. همچنین بخش تکافل خانواده (بیمه عمر اسلامی) باید رقابتی و خلاقانه شود تا ضریب نفوذ بازار را افزایش دهد و با هم‌تایان متعارف خود رقابت کند. اهداف این مقاله پیشنهاد یک مدل جامع مفهومی ولی ساده است با شناسایی عوامل اصلی که تقاضای تکافل خانواده در مالزی را افزایش می‌دهد. بررسی گسترده‌ای از متون در دسترس جهت رسیدن به هدف انجام شده است. برخی از عوامل مهم از جمله روش نمایندگی (الوکالت)، اعتبار عملگرهای تکافل، تولید و خدمات، بازاریابی و تبلیغ محصولات تکافل به‌عنوان عوامل اصلی تعیین‌کننده برای تقاضای تکافل خانواده یافت می‌شوند.

آنچه سبب ایجاد تمایز و نوآوری در این پژوهش نسبت به کارهای انجام شده در این راستا می‌باشد، مقایسه‌ای است که علاوه بر جنبه اسلامی (عدالت)، از نظر اقتصادی و نیز کاربردی بین بیمه تعاونی و سایر انواع بیمه صورت می‌گیرد و همچنین این مطالعه علاوه بر مقایسه مزایای شرکت‌های بیمه، به مقایسه محدودیت‌های هر یک از مؤسسات بیمه با بیمه تعاونی نیز می‌پردازد. به عبارت دیگر قیاسی که در مطالعه حاضر صورت می‌گیرد هم مقایسه محدودیت‌ها است هم مزیت‌ها، هم شاخص‌های اقتصادی را مورد توجه قرار می‌دهد و هم شاخص‌های اسلامی.

جنبه دیگر نوآوری تحقیق، ارائه الگوی خاصی برای بیمه است که هم تعاونی و هم اسلامی است. شاید بحث اسلامی بودن بیمه پیش از این نیز - هرچند به صورت محدود در فقه شیعه - مطرح شده باشد، لیکن تلفیق آن با تعاونی بودن بیمه، مبنای

جدیدی را برای این پژوهش به وجود می‌آورد که قابل تأمل است. به عبارت دیگر دستاورد این تحقیق الگوی جدیدی از بیمه است که تلفیقی از بیمه‌های خرد، متقابل، تکافل و تعاونی می‌باشد که نه تنها نسبت به بیمه‌های خصوصی و دولتی کمترین محدودیت و بیشتری مزایا را در جامعه خواهد داشت، بلکه با تلفیق و ترکیب بیمه‌های مذکور نیز خواهد توانست محدودیت‌های موجود در هر یک را به شدت کم‌رنگ و مزایای آن‌ها را تقویت کند. روش تحقیق توصیفی - تحلیلی است.

۳. مقایسه اقتصادی انواع بیمه

واژه بیمه به معنای واقعی، صندوق اجتماعی (اشتراکی) است که مسئولیت انفرادی را کاهش می‌دهد و آنچه را ممکن است برای افراد کمرشکن باشد، حداقل می‌کند. به عبارت دیگر، ساده‌ترین و عمومی‌ترین مفهوم بیمه، دور هم جمع کردن گروهی از افراد است که هر یک به تنهایی در معرض زیان و ضرر قرار دارند و بروز حادثه نیز غیر قابل پیش‌بینی است. وقتی خسارتی برای هر یک از افراد اتفاق بیفتد، آن خسارت در کل گروه توزیع خواهد شد. هدف اساسی بیمه تحت پوشش قرار دادن ریسک بالقوه‌ای است که ممکن است به خسارت مادی منجر شود (میرزایی، ۱۳۷۸).

برای صحبت از انواع بیمه نیاز به یک یا چند شاخص اصلی داریم. به عنوان مثال تقسیم‌بندی انواع بیمه‌های تجارتي بر اساس مالکیت، تطابق با شرع، سودبری و نوع محصولات بیمه‌ای که هر یک به نوعی از ویژگی‌های بارز بیمه‌های تجارتي سخن می‌گویند، کمک می‌کند تا یک مقایسه کلی با محورهای مقایسه که ذکر شد، انجام شود. مقایسه با محورهای قابل قیاس در نهایت این امکان را فراهم می‌آورد تا بیمه مطلوب از بین سایرین شناسایی گردد.

شاخص مالکیت: بررسی ساختار مالکیت شرکت‌های بیمه‌ای و مشخص نمودن ارتباط کارایی و ساختار مالکیت تأثیر مستقیم بر رشد و توسعه و بهره‌وری کل اقتصاد دارد، زیرا کارا بودن شرکت‌های بیمه‌ای که یکی از اجزای اصلی اقتصاد هر کشوری است موجب کارایی اقتصاد و استفاده بهینه از منابع به عمل آمده می‌شود که موجب رشد و توسعه اقتصادی خواهد شد. با افزایش اندازه شرکت‌ها ساختار مالکیت

پراکنده‌تر می‌گردد و حضور مدیران در عرصه مالکیت افزایش یافته و به تبع آن مسئله تئوری نمایندگی اهمیت بیشتری می‌یابد (حنیفه زاده، ۱۳۸۹).

با توجه به تعریف انواع مالکیت‌های تجاری به لحاظ حقوقی، شرکت‌های بیمه را به لحاظ مالکیت به سه دسته زیر تقسیم می‌کنیم: خصوصی، تعاونی، دولتی.

شرکت بیمه خصوصی: در تمام انواع شرکت‌های تجاری، اگر بیش از ۵۰ درصد یا حداقل ۵۱ درصد از سرمایه یا سهام مؤسسه مزبور متعلق به بخش خصوصی باشد، یک شرکت بیمه خصوصی خواهد بود. در بیمه‌های خصوصی اصولاً انگیزه شرکت‌های بیمه‌ای تحصیل سود می‌باشد، لذا تأمین منافع اجتماعی، فرع بر انگیزه‌های اقتصادی بیمه‌گذاران و بیمه‌گران است.

شرکت بیمه تعاونی: مؤسسات تعاونی بیمه جمعیت‌هایی هستند که با دریافت مبلغ ناچیزی از اعضا در صورت تحقق خطری که بر عهده گرفته‌اند، زیان وارد به اعضای خود را جبران می‌کنند، جنبه منطقه‌ای و حرفه‌ای دارند، کارمزدی بابت کارهای دریافتی پرداخت نمی‌کنند، مدیران و گردانندگان حق الزحمه‌ای دریافت نمی‌دارند، هزینه اداری آن‌ها بسته به میزان حق بیمه‌های دریافتی از نسبت معینی نباید تجاوز کند و هزینه اداری فقط شامل هزینه‌های لازم جهت گرداندن کار و عنداللزوم پرداخت هزینه و بهره‌های دریافتی است، ممنوعیت عدم پرداخت کارمزد کارکنان مؤسسه تعاونی را هم شامل می‌شود (علی آبادی، ۱۳۶۸).

اما «آنکتاد»^۱ تعریف کامل‌تری از مؤسسات بیمه تعاونی در تقابل با مؤسسات خصوصی یا دولتی به دست می‌دهد:

«تفاوت یک بیمه تعاونی با یک مؤسسه خصوصی بیمه، همان تفاوتی است که بین هر مؤسسه تعاونی با مؤسسه خصوصی با فعالیت مشابه وجود دارد: تفاوت‌های مشخص، پیوستگی داوطلبانه به اصل فعالیت تعاونی، کنترل و نظارت اعضا، عمل در جهت منافع اعضا و هدف غیر سودجویانه و ... است».

به‌طور کلی واژه تعاونی فقط مربوط به مالکیت مشاع نیست. بلکه نوعی از مالکیت است که نه جنبه دولتی و نه جنبه خصوصی دارد. شرکت‌های بیمه تعاونی برخلاف

شرکت‌های بیمه خصوصی که در جست‌وجوی کسب سود بیشتر برای پرداخت به سهامداران خود هستند، بیشتر سعی می‌کنند که از ورود زیان‌های احتمالی به سهامداران که همان بیمه‌گذاران هستند، جلوگیری کنند و یا لاقلاً آن را کاهش دهند (علی آبادی، ۱۳۶۸).

شرکت بیمه تکافل: کلمه تکافل از فعل عربی کفالت مشتق شده که به معنای ضمانت کردن، مراقبت کردن و کمک رساندن به هم‌نوعان نیازمند است. تکافل یک سیستم بیمه اسلامی بر اساس اصول تعاون (کمک‌های متقابل و دوجانبه) و تبرع (همکاری داوطلبانه) است (ماتسولی و همکاران، ۲۰۱۲). تکافل به مجموعه‌ای از الگوهای بیمه اسلامی اطلاق می‌شود که به‌طور وسیع توسط علمای اسلامی پذیرفته شده است. تکافل سیستمی بر مبنای اصولی نظیر کمک متقابل (تعاون) و پرداخت داوطلبانه سهم مشارکت (تبرع) است، به‌گونه‌ای که ریسک بین همه توزیع می‌شود (در بیمه‌های مرسوم ریسک از بیمه‌گذار به بیمه‌گر منتقل می‌شود). از طریق پرداخت داوطلبانه (هبه) و تعریف روشن نوع خسارت، نااطمینانی (غرر) و پذیرش بیش از اندازه ریسک (میسر) از تکافل رفع می‌شود (رشیدی، ۱۳۹۰). تکافل بر پایه تعاون بنا شده و مدیریت آن بسیار شبیه به بیمه‌های تعاونی است. فلسفه تکافل به جز محدودیت‌های سرمایه‌گذاری در شریعت و انعطاف‌پذیری بیشتر در تأمین حقوق صاحبان سهام بسیار به تعاونی‌ها نزدیک است (سید نورانی و همکاران، ۱۳۹۰).

به لحاظ ساختار مالکیت، از لحاظ نظری شرکت‌های تکافلی همانند مؤسسات تعاونی عمل می‌کنند. ذکر این نکته نیز ضروری است که اصل تقابل (یکی بودن بیمه‌گر و بیمه‌گذار) مبنا و اساس هر دو بیمه را تشکیل می‌دهد. بنابراین در این مقاله بیمه‌های تکافلی را به‌عنوان زیربخشی از بیمه‌های تعاونی مورد مطالعه قرار می‌دهیم.

بیمه متقابل عبارت است از اینکه چند نفر با سرمایه مشترک، شرکتی تأسیس کنند و قرار بگذارند هر خسارتی - اعم از مالی و جانی - به هریک از آنان وارد شد از طریق شرکت یاد شده جبران نمایند (محقق داماد، ۱۳۷۱). توزیع و سرشکن کردن خسارات، ویژگی طرز عملکرد بیمه متقابل است و انگیزه آن واجد جهات انسان‌دوستی است و در واقع اصل سهیم‌شدن در مشقت و سختی یکدیگر است و حال آنکه انتقال خسارات، واجد خصیصه قمارگونه با انگیزه سودجویی است.

شرکت بیمه دولتی: در ماده (۴) قانون محاسبات عمومی می‌خوانیم، شرکت دولتی واحد سازمانی مشخصی است که با اجازه قانون به صورت شرکت ایجاد شود و یا به حکم قانون و یا دادگاه صالح ملی شده و یا مصادره شده و به‌عنوان شرکت دولتی شناخته شده باشد و بیش از ۵۰ درصد سرمایه آن متعلق به دولت باشد. هر شرکت تجاری که از طریق سرمایه‌گذاری شرکت‌های دولتی ایجاد شود، مادام که پنجاه درصد سهام آن متعلق به شرکت‌های دولتی است، شرکت دولتی تلقی می‌شود.

شاخص سودبری: واژه انتفاع از باب انفعال به معنی سود بردن و نفع کردن است. براین اساس در تقسیم‌بندی دیگری، انواع شرکت‌های بیمه را از لحاظ ملاک سودبری به دو دسته تقسیم می‌کنیم: شرکت‌های بیمه انتفاعی و شرکت‌های بیمه غیر انتفاعی.

شرکت بیمه انتفاعی: یک شرکت انتفاعی، شرکتی است که به قصد انتفاع و کسب سود به فعالیت تجاری می‌پردازد. به عبارت دیگر شرکت، تمام عوامل تولید خود را به نحوی به کار می‌گیرد که حداکثر سود مطلوب را کسب کند یا زیان (سود منفی) خود را حداقل سازد. بنابراین یک شرکت بیمه انتفاعی، مؤسسه‌ای است که علاوه بر جبران زیان بیمه‌گذاران به دنبال کسب سود نیز خواهد بود. مثل تمام انواع بیمه‌های خصوصی از قبیل بیمه‌های سهامی (عام و خاص) در صورتی که حداقل ۵۱ درصد از سرمایه شرکت متعلق به بخش خصوصی باشد.

شرکت بیمه غیر انتفاعی: بخش غیر انتفاعی را کلاً به دو گروه مشخص می‌توان تقسیم کرد. گروه اول شامل دولت‌ها و گروه دوم سایر سازمان‌ها را در برمی‌گیرد (مجلد، ۱۳۷۲). عبارت سازمان غیر انتفاعی برای سازمان‌هایی به کار برده می‌شود که بیشتر خدمات اجتماعی ارائه می‌دهند تا به دنبال سودآوری باشند. این سازمان‌ها تأسیس شده‌اند تا نیازهایی را برآورده سازند که توسط شرکت‌های تجاری یا سازمان‌های انتفاعی برآورده نمی‌شود. این سازمان‌ها مالک ندارند و نمی‌توان مالکیت آن‌ها را فروخت. اگر درآمد این سازمان‌ها از هزینه‌هایشان بیشتر شود، این پول مازاد در راستای اهداف اجتماعی صرف خواهد شد. این سازمان‌ها مستقیماً به اعضایشان سود نمی‌رسانند و نمی‌توان آن‌ها را سودآور دانست مانند بیمه‌های دولتی، تعاونی و تکافلی.

شاخص نوع محصولات: نوع محصولاتی که یک شرکت بیمه ارائه می‌کند،

می‌تواند با توجه به برخی شاخص‌های ممتاز در بیمه‌گذاران متفاوت باشد. برای مثال شاخص سطح درآمدی افراد یا نوع فعالیت بیمه‌گذاران (کشاورزی، صنعت، خدمات) و غیره می‌تواند برای یک شرکت بیمه‌گر این امکان را فراهم آورد تا طبق رفاه حال مشتریان، بیمه‌ای متناسب با شرایط آن‌ها ارائه دهد. در این مطالعه بیمه خرد به‌عنوان یک شرکت بیمه مطرح نیست، بلکه ارائه محصولات بیمه‌ای به شکل خرد در قالب انواع شرکت‌های بیمه‌ای با مالکیت‌های متفاوت مد نظر است.

بنابراین تقسیم‌بندی دیگری از شرکت‌های بیمه از لحاظ نوع محصولات بیمه‌ای قابل بررسی خواهد بود:

«شرکت‌های بیمه‌ای که توانایی و تمایل برای ارائه محصولات خرد را دارند، مانند شرکت‌های بیمه با ساختار مالکیت تعاونی (تعاونی و تکافل) و دولتی و شرکت‌های بیمه‌ای که محصولات خرد را ارائه نمی‌دهند، مثل انواع شرکت‌های بیمه خصوصی».

بیمه‌های خرد: بیمه خرد عبارت است از خدمات حمایتی که اقبال کم‌درآمد جامعه را در مقابل خطرهای خاص در ازای پرداخت مبلغی معین (حق بیمه) متناسب با هزینه و احتمال ریسک و خطر پوشش داده شده، مورد حمایت قرار می‌دهد. به عبارت دیگر بیمه خرد مکانیزمی است که براساس آن اشخاص آسیب‌پذیر جامعه (اشخاص با درآمد پایین و یا دهک‌های پایین درآمدی) می‌توانند ریسک‌های مختلفی را که با آن‌ها مواجه هستند (اعم از جانی، مالی و کسب و کار) مدیریت کنند. مشتریان بیمه‌های خرد غالباً کسانی هستند که از نظر مالی قادر به تهیه پوشش‌های متداول بیمه‌ای نیستند (امین و کمالخانی، ۱۳۸۵).

بیمه‌هایی که محصولات خرد ارائه نمی‌دهند: مسلماً بسیاری از شرکت‌های بیمه مثل انواع شرکت‌های بیمه خصوصی به دنبال ارائه محصولات بیمه به شکل بیمه خرد نخواهند بود، هرچند که توانایی ارائه این نوع خدمات را دارند. چرا که این مسئله ارتباط مستقیم با سودآوری شرکت‌های بیمه دارد و هدف نهایی شرکت‌های بیمه خصوصی را که به دنبال حداکثرسازی سود هستند، تحت تأثیر قرار می‌دهد.

شاخص تطابق با شرع: فقه معاملات زیرشاخه‌ای از فقه اسلامی است که الزامات

معاملات اقتصادی را جهت سازگاری با شرع بیان می‌کند. مسلمانان زندگی خود را با توجه به اصول اسلامی بسط یافته در شریعت اداره می‌کنند. در نتیجه همه معاملات باید منطبق با شریعت باشند. از جمله نوع پوشش بیمه‌ای که خریداری می‌شود (رشیدی و همکاران، ۱۳۸۷).

طبق قواعد عمومی قراردادها در معاملات از موارد زیر باید اجتناب شود:
ربا: پرداخت، دریافت بهره، میسر (قمار): پذیرش ریسک مفرط، غرر: نا اطمینانی و اصطلاحات غیر واضح در قراردادها، حرام: سرمایه‌گذاری در هر چیزی که مورد پذیرش قرار نگرفته: مانند خوک، مشروبات الکلی، مسائل اخلاقی و قمار و ... (رشیدی و همکاران، ۱۳۸۷).

نهایتاً شرکت‌های بیمه‌ای را می‌توان از لحاظ تطابق با شرع به دو دسته مجزا تقسیم کرد: شرکت‌های بیمه‌ای رایج و شرکت‌های بیمه اسلامی.

شرکت‌های بیمه‌ای رایج (خصوصی و دولتی): به اعتقاد بیشتر فقهای اسلامی که قریب به اتفاق آن‌ها سنی مذهب هستند، بیمه مرسوم در راستای شریعت نیست، زیرا که مشتمل بر بهره ثابت (ربا)، پذیرش بیش از اندازه ریسک (میسر)، عناصر غیر شفاف و نامطمئن (غرر) و سرمایه‌گذاری در حوزه‌های غیر قابل قبول (حرام) نظیر آبجوسازی و قمار است (رشیدی، ۱۳۹۰).

شرکت‌های بیمه اسلامی: غالباً بیمه اسلامی (از دیدگاه علمای اهل تسنن) و تکافل را معادل هم می‌پندارند، اما درک تفاوت‌های این دو مهم است (رشیدی، ۱۳۹۰). اگرچه در بین فقهای امامیه مخالفت کمتری با بیمه رایج شده و برخی ظاهر ادله را دال بر مستقل بودن و مشروعیت آن می‌دانند، اما هنوز از طرف آن‌ها، شرعی بودن تکافل مورد بررسی قرار نگرفته است. صنعت تکافل یا بیمه اسلامی ویژگی‌هایی دارد که این صنعت را از صنعت بیمه رایج متمایز می‌کند. برای مثال عملیات تکافل در مقایسه با عملیات بیمه رایج از شفافیت مالی برخوردار بوده و همچنین بر خلاف بیمه رایج، تکافل‌شوندگان در مازاد پذیره نویسی و سود سرمایه‌گذاری تکافل نیز سهیم هستند. بنابراین، به‌کارگیری الگوهای تکافل برای تحت پوشش قرار دادن شرکت‌ها و افراد جامعه به‌عنوان جایگزین بیمه رایج با توجه به ویژگی‌های منحصر به فرد آن می‌تواند به

شکوفاتر شدن اقتصاد منجر شود (آقا مهدوی و همکاران، ۱۳۸۸).

نوع مالکیت بیمه/ محور مقایسه	عنصر تقابل	سودبری	ارائه محصولات خرد	تطابق با شرع
خصوصی	×	☑	×	×
دولتی	×	×	☑	×
تعاونی	☑	×	☑	×
تکافلی	☑	×	☑	☑

همان‌طور که ذکر شد دو عامل تقابل و ارائه محصولات خرد از ویژگی‌های بیمه‌های تعاونی و تکافلی هستند که ذیل مزایا و معایب آن‌ها مطرح خواهند شد. به عبارت دیگر مزایا و محدودیت‌های بیمه متقابل و بیمه خرد به ترتیب سبب ایجاد مزیت و محدودیت در بیمه‌های تعاونی و تکافلی نسبت به سایر انواع بیمه (خصوصی و دولتی) خواهد شد که در ادامه به تفصیل اشاره خواهد شد.

۴. مقایسه بیمه تعاونی (و تکافلی) با بیمه‌های خصوصی و دولتی

برای مقایسه شرکت‌های مذکور، به بیان خصوصیات که منجر به ایجاد مزیت یا محدودیت نسبت به سایر انواع بیمه می‌شود، می‌پردازیم. به عبارت دیگر ویژگی‌های نسبی را بررسی خواهیم کرد و نه مطلق.

۴-۱. مزایا در مقایسه با بیمه خصوصی و دولتی

مهم‌ترین مزیتی که می‌توان برای یک شرکت بیمه تعاونی بر سایر انواع شرکت‌های بیمه (خصوصی و دولتی) متصور شد، (به لحاظ نظری) مزیتی است که از ماهیت آن نشأت می‌گیرد و آن، کارایی بالاتر این نوع شرکت‌های بیمه نسبت به سایر انواع شرکت‌های بیمه است (توحیدی نیا، ۱۳۹۰) که به دلایل زیر محقق می‌گردد:

- یک مؤسسه تعاونی در نتیجه عوامل متعددی می‌تواند برای خطرات مشابه نرخ‌های کمتری از مؤسسات تجاری بیمه اعم از دولتی و خصوصی اعمال کند و خدمات بهتری را با قیمت کمتر عرضه کند (علی آبادی، ۱۳۶۸).
- مدیران و گردانندگان بیمه تعاونی حق‌الزحمه‌ای بابت خدمات ارائه شده دریافت نمی‌دارند (علی آبادی، ۱۳۶۸).

- اعضای که حداقل حق بیمه تعیین شده را می‌پردازند، حق رأی و حق شرکت در مجمع عمومی برای انتخاب هیأت مدیره و نیز ملاحظه حساب‌های سالانه و ترازنامه را دارند، این قبیل تسهیلات برای بیمه‌گذاران شرکت بیمه مرسوم وجود ندارد (مطهری، ۱۳۶۱).
- تکافل، جایگزین اسلامی بیمه متعارف، براساس ایده همبستگی اجتماعی، همکاری و پرداخت خسارت به زیان‌های اعضا است. این یک توافق است در میان یک گروه از افرادی که به‌طور مشترک در مسئولیت زیان و ضررهای که ممکن است بر هر یک از آن‌ها تحمیل شود، سهیم هستند (ماتسولی، ۲۰۱۲).
- هیچ مرز و محدودیت مذهبی در بیمه متعارف وجود ندارد. هدف اصلی از این بیمه فقط تجارت است یعنی محافظت از افراد ریسک‌گریز از تمام هزینه درد و رنجی که به آن گرفتار شده‌اند، ناشی از اقدامات آن‌ها که به صورت طبیعی بر آن‌ها اثر نامطلوب می‌گذارد (ماتسولی، ۲۰۱۲).
- در یک شرکت بیمه متعارف، بیمه‌گر متفاوت از بیمه‌شوندگان است، اما افراد شرکت‌کننده در طرح متقابل، یکدیگر را بیمه می‌کنند (ماتسولی، ۲۰۱۲).
- چارچوب عملیاتی بیمه متعارف براساس ریسک خطر است اما تکافل براساس همکاری متقابل می‌باشد. به این معنی که تکافل یک طرح یا یک برنامه اجتماعی برای جمع‌آوری منابع مالی برای کمک به بیمه‌شوندگان در آینده‌ای محتمل است (ماتسولی، ۲۰۱۲).
- تفاوت مفهومی بین تکافل و بیمه متعارف در این است که ریسک در تکافل از طریق پرداخت سهم ایجاد شده به بیمه‌گر منتقل نمی‌شود یعنی بیمه‌گر فروشنده و بیمه‌شوندگان خریدار هیچ نوع پوشش ریسکی نیستند. بیمه‌گر نقش مدیر مالی را به نمایندگی از بیمه‌شوندگان بازی می‌کند. بنابراین بیمه‌گر مسئول و جوابگوی ریسک نیست، باین‌حال ریسک در میان شرکت‌کنندگان موافق با فرض خطر مشترک، توزیع می‌شود (ماتسولی، ۲۰۱۲).
- در اصل، اسلام مفاهیم بیمه را رد نمی‌کند. بسیاری از حقوق‌دانان مسلمان اتفاق نظر دارند که بیمه بر پایه مفهوم ادغام ضرر و زیان در تضاد با شریعت

نیست. جبران خسارت یک عضو زیان دیده و مسئولیت گروهی نه تنها مورد تأیید اسلام است، بلکه حتی آن را تشویق می‌کند. اگرچه مدل‌های بهره‌برداری از تکافل باید منطبق بر شریعت و عناصر اصلی آن قرارداد براساس اصول بیمه اعمال شود (ماتسولی، ۲۰۱۲).

- نقطه قوت محصولات تکافل برای انتشار اطلاعاتشان در ساختار اخلاقی آن‌ها نهفته است. ساختار اخلاقی تکافل به‌عنوان شاخه‌ای از اصول عدالت و سهیم شدن در بار مسئولیت یکدیگر به‌کار می‌رود. این مسئله حمایت از اقشار محروم جامعه را گسترش خواهد داد. بر اساس این انسانیت مشترک، محصولات تکافل شانس دارند که از طرف هم مسلمانان و هم غیر مسلمانان با وجود تفاوت‌های مذهبی و فرهنگی آشکار پذیرفته شود (سوآرتز، ۲۰۱۰).
- در شرکت تعاونی ممکن است اعضا دارای سرمایه و سهم یکسان از سود نباشند، اما هر عضو بدون توجه به درصد سهامش، یک رأی دارد و نسبت سهام به رأی وجود ندارد. این مطلب از این لحاظ ارزش محسوب می‌شود که تعاونی را متکی به اعضاء می‌داند نه به سرمایه و بین اعضا تبعیض‌های اجتماعی، جنسی، نژادی، مذهبی، سیاسی و ... نمی‌گذارد.^۲
- در شرکت‌های بیمه سهامی، بیمه‌گذاران و سهامداران (مالکان) دو گروه مجزا هستند، درحالی‌که در شرکت‌های بیمه تعاونی این دو گروه تنها یک گروه هستند. تئوری واسطه‌گری بیمه^۳، اشاره بر این امر دارد که در شرکت‌های بیمه سهامی دو منبع تضاد وجود دارد: اول تضاد بین مدیریت و سهامداران، دوم تضاد بین سهامداران و بیمه‌گذاران. اما در شرکت‌های بیمه تعاونی به دلیل آن که سهامداران و بیمه‌گذاران هر دو یکی هستند منبع تضاد دوم از بین می‌رود و اگر مدیران نیز از میان خود بیمه‌گذاران انتخاب شوند (با شرط آنکه در بین بیمه‌گذاران کسانی باشند که دانش و لیاقت تصدی پست مدیریت را داشته باشند)، آنگاه منبع تضاد اول نیز از بین می‌رود. لذا از ادغام مالکان و بیمه‌گذاران در یکدیگر و حذف گروه سهامداران غیر وابسته به بیمه‌گذاران، مالکیت تعاونی بیمه توانسته است اولویت‌ها و حق تقدم‌ها را از راه کسب

سود بیشتر سهامداران ثالث به کاهش خسارت و افزایش سود بیمه‌گذاران تغییر دهد. در شرکت بیمه تعاونی تضاد بین سهامدار و مدیر در حداقل خود قرار دارد ولی در بلندمدت این تضاد به چگونگی اداره، راهبری و ... وابسته خواهد بود (پیکارجو، ۱۳۸۰).

- وقتی یک بیمه‌شونده، بتواند هزینه‌های یک شرکت بیمه را بدون اینکه آن شرکت متوجه بشود، تحت تأثیر قرار دهد، اصطلاح مخاطره اخلاقی^۴ رخ داده است. هزینه‌های ناشی از مخاطره اخلاقی دال بر این نیست که بیمه‌هایی نظیر بیمه آتش‌سوزی، بیمه سرقت و امثال آن‌ها نباید ارائه شود. در عوض شرکت‌های بیمه معیارهایی را به کار می‌گیرند تا مخاطره اخلاقی را از طریق استفاده از بیمه مشارکتی و بیمه مالیات‌پذیر یا کسرپذیر محدود کنند. باید به این نکته توجه داشت که گاهی آثار ناشی از مخاطره اخلاقی آنقدر بزرگ است که پوشش آن‌ها توسط حق بیمه‌های بالاتر باعث کاهش تعداد متقاضیان بیمه خواهد شد (عرفانی، ۱۳۸۲). دو دلیل عمده برای وقوع مسئله مخاطره اخلاقی یعنی رفتار غیر قانونی^۵ و تعدیل عقلایی^۶ نیز در بیمه‌های متعارف بیشتر نمود دارد.
- به دلیل آن که تعاونی‌ها معمولاً جنبه منطقه‌ای، حرفه‌ای و یا صنفی دارند و اعضا ارتباط تنگاتنگی با یکدیگر و با کادر اجرایی خواهند داشت، اطلاعات صحیح، با سرعت بیشتری جریان دارد و لذا تشخیص ریسک‌ها و میزان خسارات وارده برای بیمه‌گران تعاونی به نسبت ساده‌تر خواهد بود. بنابراین سرعت ارائه خدمات بالا می‌رود (توحیدی نیا، ۱۳۹۰).
- مسئله فوق یعنی اطلاعات کامل‌تر پیرامون شناخت و تشخیص ریسک در یک شرکت بیمه تعاونی نسبت به سایر انواع بیمه و همچنین نظارت دقیق‌تر و دوجانبه (نظارت بیمه‌گذاران بر شرکت و نظارت بر شرکت توسط بیمه اعضا) سبب می‌شود عملکرد شرکت بیمه تعاونی کارآمدتر از سایر انواع شرکت‌های بیمه گردد. در نتیجه خسارت پرداختی توسط شرکت‌های بیمه تعاونی کاهش می‌یابد (توحیدی نیا، ۱۳۹۰).

- هزینه اداری مؤسسات تعاونی بیمه بسته به میزان حق بیمه‌های دریافتی از نسبت معینی نباید تجاوز کند و هزینه اداری که فقط شامل هزینه‌های لازم جهت گرداندن کار و عنداللزوم پرداخت هزینه و بهره وام‌های دریافتی است، ممنوعیت عدم پرداخت کارمزد کارکنان مؤسسه تعاونی را هم شامل می‌شود (علی آبادی، ۱۳۶۸).
- هزینه‌های اجتماعی بابت ایجاد وقایع به علت ذینفع بودن تمامی اعضا در بیمه تعاونی کمتر است (پیکارجو، ۱۳۸۰). هزینه اجتماعی، هزینه فعالیت یا تولیدی است که جامعه به‌طور کلی متحمل آن می‌شود و نشان‌دهنده ضرری است که شخص یا مجموعه‌ای ایجاد می‌کند بدون آن‌که نتایج آن را بر دیگران مورد توجه و ملاحظه قرار دهد.
- یکی بودن بیمه‌گذار و بیمه‌گر سبب حذف واسطه‌های بین آن‌ها می‌شود و بیمه با قیمت عادلانه به‌دست اعضا می‌رسد. به این ترتیب هزینه‌های واسطه‌گری شرکت بیمه تعاونی کاهش می‌یابد (یوسفی، ۱۳۸۹).
- از آنجا که تعاونی‌ها غیر انتفاعی هستند، سود حاصل به‌گونه‌ای که در شرکت‌های تجاری مرسوم است، تقسیم نمی‌گردد یا نصیب کارفرما نمی‌شود، بلکه بین بیمه‌گذاران که مدیران و کارکنان از جمله آنان هستند، تقسیم می‌شود و لذا هزینه اداری کمتر به معنای دریافت حقوق‌السهم بیشتری از سود است (توحیدی نیا، ۱۳۹۰).
- در حیطه فعالیت شرکت‌های بیمه اگر حادثه‌ای واقع نشود، وجوه دریافتی بیمه‌گذار مسترد نمی‌گردد، اما در تعاونی‌های بیمه، این وجوه در قالب مازاد برگشتی یا سایر عناوین قابل برگشت است (حسینی، ۱۳۷۳).
- مؤسسه بیمه خصوصی هم مانند هر مؤسسه خصوصی دیگری است که سرمایه آن متعلق به افراد باشد. فقط کارش فروش تأمین است، آن هم با بهای گزافی که ناشی از هزینه زیاد اداری و تشکیل اندوخته‌ها و بالاخره نیت تحصیل سود است. اما این سود طبق قاعده نصیب سهامداران می‌شود و از آنجا که لاقول اکثریتی از بیمه‌گذاران جزو سهامداران نمی‌باشند از این سود

سهمی دریافت نمی‌دارند (علی آبادی، ۱۳۶۹).

- از آنجا که مؤسسات بیمه در قبال بیمه‌گذاران تعهداتی دارند، باید وجوهی را که در اختیار دارند در طرقي سرمایه‌گذاری کنند که بتوانند حداکثر درآمد را با حداقل خطر تحصیل کنند. اما تعاونی‌های بیمه هدف دیگری هم دارند و آن سرمایه‌گذاری در سایر رشته‌های تعاونی و اجتماعی است، مشروط بر اینکه همان اطمینان از جهت ثبات و دسترسی و بازدهی و پراکندگی خطر را داشته باشد (علی آبادی، ۱۳۶۹).
- هدف فعالان اقتصادی در تعاونی‌ها، توسعه مالکیت و ترفیع شأن انسان است. بنابراین میزان تعلق سود به سرمایه در اقتصاد تعاونی حداکثر تا حدی است که به جایگاه انسان در فرآیند اقتصادی در برابر سرمایه صدمه نزند. در بیمه‌های تعاونی جایگاه سرمایه تنزل یافته و میزان آن، هیچ نقشی در مدیریت ندارد. اما جایگاه انسان ترفیع می‌یابد و در مدیریت نقش اساسی دارد (یوسفی، ۱۳۸۹).
- نظارت بر عملکرد تعاونی به صورت مردمی و از طریق خود اعضا صورت می‌گیرد (وزیری، ۱۳۷۵).
- با کنترل ابعاد بنگاه، شرکت‌های بیمه سهامی نسبت خسارت متغیر و بزرگ‌تری را در مقایسه با شرکت‌های بیمه تعاونی دارند (پیکارجو، ۱۳۸۰).
- در بیمه مرسوم هیچ‌گونه ریسک جدیدی ایجاد نمی‌شود و دست‌کم از لحاظ نظری هیچ‌گونه نفعی برای بیمه‌گذار از داشتن پوشش بیمه وجود ندارد (میرجلیلی، ۱۳۸۱).
- تعاونی بر ارزش‌های خودیاری، دموکراسی، برابری، انصاف و اتحاد استوار است و همه افراد رفع و ارضای حاجت‌های خود و دیگران را از راه همکاری و اتحاد بر راه‌ها و وسائل فردی ترجیح می‌دهند. اعضای تعاونی به ارزش‌های اخلاقی صداقت، آزادی، مسئولیت‌پذیری اجتماعی و دگرخواهی باور دارند (یوسفی، ۱۳۸۹).
- پیشگیری از تمرکز و تداول ثروت در دست افراد و گروه‌های خاص جهت

تحقق عدالت اجتماعی (چیت‌ساز، ۱۳۸۰) از اهداف تمامی شرکت‌های تعاونی از جمله یک شرکت بیمه تعاونی می‌باشد.

- سرچشمه اصلی بی‌عدالتی‌های اقتصادی و رفتارهای غیراخلاقی در عرصه اقتصادی، انگیزه حداکثر کردن سود مادی شخصی فعالان اقتصادی است. این انگیزه حرص به امور مادی را در انسان‌ها تشدید می‌کند و آنان را به دام رقابت داروینستی می‌کشاند. رقابت نیز سرچشمه رفتارهای انحصارگرانه در عرصه اقتصادی می‌شود. به دنبال آن توزیع امکانات اقتصادی نامناسب و تأمین رفاه عمومی با مشکل مواجه می‌شود. در الگوی اقتصاد تعاونی این مسئله به دلیل عدم پیگیری کسب حداکثر سود توسط اعضا نمود کمتری دارد. تعاون، اصل رفتاری حاکم بر اقتصاد تعاونی است و رقابت به شکل داروینستی^۷ آن، هیچ جایگاهی در آن ندارد، البته رقابت مسئولانه بلامانع است (یوسفی، ۱۳۸۹). در بیمه‌های متعارف رقابت غالباً به شکل رقابت موجود در نظام سرمایه‌داری مشاهده می‌شود.
- استقلال و عدم وابستگی حتی به دولت در یک اقتصاد تعاونی باعث خلاقیت و ابتکار همه نیروهای کار می‌شود و به معنای واقعی اقتصاد به‌دست مردم سپرده می‌شود (یوسفی، ۱۳۸۹).
- حمایت دولت از اقتصاد تعاونی (اصل نهم در اتحادیه بین‌المللی تعاون) (یوسفی، ۱۳۸۹).
- جلوگیری از کارفرمای مطلق شدن دولت (چیت‌ساز، ۱۳۸۰) از دیگر اهداف شرکت‌های تعاونی است.
- مالکیت در اقتصاد تعاونی مشاعی و محدود است. در صورتی که سرمایه برخی از اعضا نسبت به دیگران بیشتر باشد، این امر برای آن‌ها حق مدیریت بیشتری پدید نمی‌آورد. تمام فعالان اقتصادی با مالکیت مشاع بنگاه و سرمایه آن برای رسیدن به هدف‌های اقتصادی با هم همکاری و مشارکت می‌کنند (اصل مشارکت اقتصادی اعضا در تعاون). این امر باعث می‌شود تا در دوران رونق اقتصادی، همه فعالان اقتصادی به میزان کوشش خود از سود دوران

رونق بهره‌مند شوند و در دوران رکود اقتصادی از کار اخراج نشوند بلکه با کوشش فراوان و بهره‌مندی کمتر، موقعیت اقتصادی خود را حفظ کنند (یوسفی، ۱۳۸۹).

- سرمایه‌هایی که اعضا به تعاونی می‌آورند، متعلق به خود آنهاست و حق مالکیت آن‌ها معتبر است، اما پس از مخلوط شدن با سرمایه سایر اعضا، سرمایه کل ملک مشاع همه اعضا است و لذا هرگونه تصرف در اموال شرکت بدون اجازه همه شرکا جایز نیست (توحیدی نیا، ۱۳۹۰).

- اصل آموزش، کارورزی و اطلاع‌رسانی به همه اعضا در فرآیند تعاونی می‌تواند به معنای واقعی، اقتصاد دانش‌محور را عمومی و فراگیر کند (یوسفی، ۱۳۸۹). بیمه‌گران موفق در بازارهای توسعه‌یافته، به جلب مشتری از طریق آموزش می‌پردازند که به بهبود تجربه بیمه‌گری و وفاداری مشتریان منتهی می‌شود. بنابراین ضرورت وجود ابزار آموزشی، برای توصیف فواید بیمه، در بازاری آموزش نیافته و با سطح پایین اطلاعات بیمه‌ای کاملاً احساس می‌شود (جانفشان، ۱۳۸۰).

- پوشش‌های بیمه‌ای با خطرات خاص و نیازهای اعضا و بیمه‌گذاران انطباق بهتری دارد، چون بیمه‌گذاران همان بیمه‌گران یا اعضای تعاونی هستند. از جهت نظری هیچ محدودیتی در انواع پوشش‌هایی که مؤسسات تعاونی بیمه می‌توانند عرضه کنند، وجود ندارد و در عمل هم اکثر مؤسسات تعاونی بیمه کشورهای در حال توسعه بیمه، انواع و حتی پوشش‌هایی که تهیه‌اش از سایر مؤسسات بیمه ممکن نیست و در شرایط خاص اقتصادی و اجتماعی لازم است، به اعضای خود عرضه می‌کنند، از جمله بیمه‌های دسته جمعی بیمه دام و تمام خطر کشاورزان و نیز بیمه‌هایی که برای تعاونی‌ها از اهمیت خاصی برخوردار است نظیر بیمه آتش‌سوزی، حمل و نقل و بیمه‌های تضمینی و اعتباری (علی آبادی، ۱۳۶۹).

- فرهنگ تعاونی به‌طور گسترده دامنه دارتر می‌شود (پیکارجو، ۱۳۸۰).

- بیمه‌گران سهامی بیشتر عملیات تجاری خود را در خط‌مشی‌های صدور حق بیمه

- توأم با ریسک بیمه‌گری بالا انجام می‌دهند. اگر ریسک‌های بیمه‌گری بزرگ‌تر باشند، به رفتار تحت اختیار بیشتری احتیاج خواهد بود (پیکارجو، ۱۳۸۰).
- هرچند شرکت‌های سهامی بیمه، سرمایه را آسان‌تر به دست می‌آورند و آزادی بیشتری برای جذب سود دیگر بنگاه‌ها دارند، اما ریسک ورشکستگی و خسارت دیدن در دوران رقابت برای این شرکت‌ها نسبت به شرکت‌های تعاونی بیمه بیشتر محسوس است (پیکارجو، ۱۳۸۰).
 - برای متقاعدسازی سهامداران یک شرکت بیمه باید راهی را در جهت تقسیم سود بین آن‌ها یافت. اما بیمه‌گران تعاونی با چنین پافشاری روبه‌رو نیستند و به دلیل آنکه بیمه‌گذاران و بیمه‌گران هر دو یکی هستند، انعطاف‌پذیری بیشتری در تعیین قیمت‌های حق بیمه‌های صادر شده خود دارند (پیکارجو، ۱۳۸۰).
 - از آنجا که شرکت‌های بیمه تعاونی قابلیت ارائه محصولات خرد را دارند و از طرفی در شرکت‌های بیمه خرد پرداخت خسارت سریع و ساده صورت می‌گیرد (توحیدی نیا، ۱۳۹۰)، مؤسسات بیمه تعاونی نیز قادر خواهند بود خسارت وارد شده بر اعضای خود را سریعاً جبران کنند. البته این سرعت عمل در پرداخت خسارت در شرکت‌های تعاونی دلایل دیگری نیز دارد، به‌عنوان مثال مخاطرات اخلاقی، تقلب و انتخاب معکوس در آن به صورت محدود اما مؤثر (کاهش هزینه‌ها) کنترل می‌شود (سبزی، مختاری، ۱۳۹۰).
 - قواعد و قوانین حاکم بر بیمه‌های خرد ساده و متناسب با سطح دانش افراد کم‌درآمد اجتماع است (توحیدی نیا، ۱۳۹۰). در نتیجه این مسئله به شرکت‌های بیمه تعاونی هم قابل انتقال خواهد بود.
 - محصولات بیمه خرد (و در نتیجه بیمه‌های تعاونی) می‌تواند به صورت گروهی ارائه شود. برای مثال می‌توان بیمه‌های تعداد زیادی از بیمه‌گذاران را در قالب یک قرارداد صادر کرد (توحیدی نیا، ۱۳۹۰).
 - جامعه هدفی که برای محصولات بیمه‌ای خرد متصور است، همچون سایر محصولات تأمین مالی خرد عبارت از سطوح مربوط به افراد با درآمد متوسط و فقیر جامعه است (توحیدی نیا، ۱۳۹۰). گرچه بیمه خرد نوظهور است، اما

شواهد حاکی از آن است که این نوع بیمه عامل مهمی در باقی نگاه داشتن افراد در بالای خط فقر محسوب می‌گردد. بیمه خرد، با ایجاد تأمین در مقابل خطرهای مشخص، مکملی برای خدمات مالی و اجتماعی فقرا به حساب می‌آید (جانفشان، ۱۳۸۶).

- بیمه‌های خرد بر خلاف بیمه‌های دیگر که ورود و خروج آن‌ها از پرتفوی یک شرکت بیمه (و به‌ویژه انتقال آن‌ها به یک شرکت دیگر) که در برخی موارد تأثیر قابل توجه و نگران‌کننده‌ای بر فعالیت آن شرکت دارد، آثار ناگهانی و مخرب ندارند (توحیدی نیا، ۱۳۹۰).
- برخلاف ریسک‌های کلان که لزوم پوشش‌های بیمه اتکایی بین‌المللی باعث خروج بخش زیادی از حق بیمه‌های دریافتی می‌شود، ریسک‌های خرد مشمول بیمه اتکایی اجباری داخل هر شرکت یا نهایتاً داخل کشور شده و لذا از بابت ارائه محصولات بیمه خرد، نه‌تنها ارزی از کشور خارج نمی‌شود بلکه گردش سرمایه در داخل کشور افزایش می‌یابد (توحیدی نیا، ۱۳۹۰).
- بیمه‌نامه‌ها در شرکت‌های بیمه خرد فاقد مستندات پیچیده است. برای مثال هیچ نوع الزامی برای معاینه پزشکی جهت صدور ندارد. استثنائاتی که معمولاً برای پیشگیری از افزایش هزینه‌ها و مخاطرات بیمه‌ای در متن بیمه‌نامه ذکر می‌شود، در شرکت‌های بیمه خرد، بسیار اندک است (سبزی و مختاری، ۱۳۹۰).
- سرمایه‌گذاری در بیمه‌های خرد، بازده‌های زیادی را در طول زمان به دست می‌آورد: کسب اعتبار در کوتاه‌مدت، دانش در میان‌مدت و رشد در بلندمدت (سبزی و مختاری، ۱۳۹۰).
- خدمات بیمه‌ای در بیمه‌های خرد در محل زندگی مشتریان ارائه می‌شود (واحدی، ۱۳۸۵).
- اگرچه الزامات قانونی برای بیمه‌گران در سراسر دنیا متفاوت است، یک مؤسسه مالی خرد که به‌عنوان واسطه^۱ فعالیت می‌کند، معمولاً در معرض کنترل به‌وسیله الزامات قانونی (که غالباً در تهیه بیمه برای منابع یا سرمایه‌گذاری‌ها و غیره تعریف می‌شود) قرار نمی‌گیرد (امین و کمالخانی، ۱۳۸۵).

- تا آینده قابل پیش‌بینی که نظام‌های اقتصادی بر مبنای تفکیک کار و سرمایه و مدیریت شکل گرفته است، تعاونی‌ها نهادهای ایجادکننده توازن در عدم تعادل‌های ناشی از دو قطبی شدن اقتصاد (خصوصی و دولتی) خواهند بود (درخشان، ۱۳۸۱).
- تعاون در جهان و در اقتصاد جایگاه تازه‌ای پیدا کرده است. بدین معنی که در اقتصاد جهان اکنون مفهوم جدیدی ارائه شده است، تحت عنوان سرمایه اجتماعی^۹. سرمایه اجتماعی عبارتست از شبکه نامرئی و غیر رسمی از روابط متقابل بین انسان‌ها در یک جامعه (توتونچیان، ۱۳۸۱). سرمایه اجتماعی مفهومی جامعه‌شناسی است که در تجارت، اقتصاد، علوم انسانی و بهداشت عمومی جهت اشاره به ارتباطات درون و مابین گروهی از آن استفاده می‌شود. اگرچه تعاریف مختلفی برای این مفهوم وجود دارد، اما در کل سرمایه اجتماعی به‌عنوان نوعی «علاج همه مشکلات» جامعه مدرن تلقی شده است (پورتس، ۱۹۹۸). ایده اصلی این است که شبکه‌های اجتماعی دارای ارزش هستند. همان‌طور که سرمایه فیزیکی یا سرمایه انسانی هم به صورت فردی و هم در شکل جمعی می‌توانند موجب افزایش بهره‌وری شوند، ارتباطات اجتماعی هم بر بهره‌وری افراد و گروه‌ها تأثیر می‌گذارند (پوتنام، ۲۰۰۰).
- بیمه‌های خرد عموماً کوتاه‌مدت هستند (واحدی، ۱۳۸۵).
- فرق شرکت‌های تعاونی با سهامی آن است که معمولاً امکان فروش سهم و امکان داشتن سهم بدون اینکه فرد در این شرکت کار بکند، وجود دارد. ولی در شرکت‌های تعاونی چنین امکانی نیست. سرمایه فقط متعلق به کسانی است که عضو شرکت تعاونی هستند (بهشتی، ۱۳۶۱).

۲-۴. محدودیت‌ها در مقایسه با بیمه خصوصی و دولتی

- پایگاه تعاونی‌ها در اقتصاد اجتماعی است. از این رو تعاونی‌ها جایگاه مناسبی در مباحث تئوریک علم اقتصاد جدید ندارند (درخشان، ۱۳۸۱).
- یکی از انواع بیمه که در کشورهای در حال توسعه متقاضی فراوان دارد، بیمه‌های

محصولات کشاورزی است، اما از آنجا که این بیمه بسیار ظریف و حساس است، مؤسسات بیمه تعاونی نمی‌توانند برنامه کاملی برای این بیمه عرضه کنند و اکثر کارشناسان عقیده دارند این کار از عهده مؤسسات تعاونی بیمه به‌تنهایی بر نمی‌آید و باید مشارکت اجباری کلیه کشاورزان را در بر داشته باشد و الزاماً از کمک‌های مالی و اداری برخوردار باشد (علی‌آبادی، ۱۳۶۹).

- نظام اقتصاد تعاونی فقط مالکیت مشاع را می‌پذیرد و فعالیت اقتصادی را به صورت همکاری و مشارکت با دیگران قبول دارد. این مشاع و مالکیت به‌گونه‌ای است که افراد نمی‌توانند براساس تصمیم‌های فردی فعالیت اقتصادی داشته باشند. درحالی‌که برخی افراد هستند که هرگز آمادگی فعالیت اقتصادی به صورت تعاونی را ندارند، اما در فعالیت اقتصادی فردگرایانه کامیاب عمل می‌کنند. براساس آموزه‌های نظام اقتصاد تعاونی جایگاهی برای این نوع فعالیت‌ها وجود ندارد. این امر با اصل آزادی انسان‌ها در رفتارهای اقتصادی منافات دارد (یوسفی، ۱۳۸۹).
- بیمه‌گران تعاونی وابسته به موضوع فعالیت بیمه‌ای خود نمی‌توانند به‌طور ضعیف و با سرمایه‌های بسیار اندک و غیر معمول شروع به کار کنند چراکه عاقبت این کار، راهی جز ورشکستگی و مال باختگی نیست (پیکارجو، ۱۳۸۰).
- در شرکت‌های بیمه تعاونی معمولاً بیمه‌گذاران از مسائل مالی اطلاع چندانی ندارند و با اطمینان در خصوص چگونگی رهبری و اداره شرکت قادر به صحبت نیستند. لذا مدیریت تنها عاملی است که می‌تواند شرکت را اداره و راهبری کند (پیکارجو، ۱۳۸۰).
- در بیمه‌های خرد تغییرپذیری بسیار بالا و شرایط خطر نیز شدیدتر است (سبزی و مختاری، ۱۳۹۰).
- فرهنگ بیمه‌ای در مشتریان بیمه‌های خرد ضعیف‌تر می‌باشد. بیمه معمولاً در فهرست استراتژی‌های مدیریت خطر افراد فقیر - که بازار هدف بیمه خرد هستند - از اولویت چندانی برخوردار نیست. در حقیقت ادراکات اولیه آن‌ها از بیمه منفی است، نه اینکه نسبت به آن‌ها بی‌تفاوت باشند (سبزی و مختاری،

- ۱۳۹۰). این مسئله در انطباق با بیمه‌های تعاونی کم‌رنگ‌تر خواهد شد.
- توزیع بیمه‌نامه‌ها در بیمه‌های خرد از طریق واسطه‌های غیر رسمی با تجربه اندک بیمه‌ای به مشتریان به فروش می‌رسد (سبزی و مختاری، ۱۳۹۰).
 - قیمت‌گذاری برای انواع بیمه در بیمه‌های خرد (محاسبه حق بیمه‌ها) گروهی صورت می‌گیرد و اغلب بالاتر از پوشش‌های متناسب نرخ‌گذاری می‌شود (سبزی و مختاری، ۱۳۹۰). هرچند این مسئله از لحاظ قیمت بالاتر محدودیتی برای بیمه‌های خرد محسوب می‌شود، لیکن افزایش قیمت این محصولات به دلیل تطابق با درآمد و نیاز بیمه‌گزار تا اندازه زیادی این محدودیت را کم‌رنگ خواهد کرد.
 - بازار این نوع بیمه‌ها (محصولات خرد) بسیار به قیمت حساس است (سبزی و مختاری، ۱۳۹۰)، چرا که مشتریان آن غالباً قشر مستضعف و محروم جامعه هستند.
 - اطلاعات آماری و تاریخی در رابطه با بیمه‌های خرد بسیار کم بوده و جمع‌آوری این اطلاعات بسیار پرهزینه است (سبزی و مختاری، ۱۳۹۰).
 - جمع‌آوری حق بیمه در بیمه‌نامه‌های خرد اغلب به صورت پرداخت‌های نامنظم و گاهی منطبق با جریان‌ات نقدی متغیر مشتریان آن است. در این رابطه پرداخت حق بیمه توسط مشتریان اغلب مرتبط با معاملات دیگر آن‌ها نظیر پرداخت وام‌هایشان می‌باشد (سبزی و مختاری، ۱۳۹۰).
 - آموزش اقشار کم‌درآمد با مفهوم بیمه به‌عنوان یک ابزار مدیریت خطر و مزایای بالقوه آن اولین چالش فروشندگان بیمه‌های خرد است (سبزی و مختاری، ۱۳۹۰).
 - فروش پوشش‌های بیمه‌ای برای آتش‌سوزی، سرقت و طغیان آب در بازارهای کم‌درآمد - مشتریان بیمه خرد - به دلیل برخی چالش‌های پیش رو از جمله فقدان اسناد مالکیت و مشخصات املاک غیر رسمی و ... بسیار مشکل است. درحالی‌که همین جوامع کم‌درآمد در مناطقی قرار دارند که در معرض بیشترین خطرات طبیعی است (سبزی و مختاری، ۱۳۹۰).
 - بسیاری از بیمه‌گران خرد به علت آن‌که تحت کنترل و تابع مقررات خاصی

نیستند به صورت گمنام فعالیت می‌کنند، از این رو از لحاظ حفظ حقوق مشتریان و رشد سازمانی ضعیف هستند (امین و کمالخانی، ۱۳۸۵).

- مسئله چگونگی تنظیم بیمه‌های خرد، یک مشکل واقعاً سیاستی است. در کوتاه‌مدت، تنظیم مقررات بیش از حد و نیز مقررات زیاده از حد، ممکن است مانع توسعه بازارهای بیمه خرد شوند. هرچند اگر هیچ قانونی نباشد، پیامد بلندمدت‌تر آن، می‌تواند تجربیات تلخی را برای بیمه‌گذاران به همراه داشته باشد. به طوری که این امر می‌تواند توسعه بازارهای بیمه را تا سالها به تعویق بیندازد (سبزی و مختاری، ۱۳۹۰).
 - بیمه‌گران تعاونی برعکس بیمه‌گران سهامی به راحتی نمی‌توانند سرمایه شرکت خود را به هر طریقی که ممکن است افزایش دهند. بیمه‌گران تعاونی تنها با پذیرش عضو جدید و قرض‌های کوتاه‌مدت می‌توانند کسری سرمایه خود را جبران کنند و مسلماً قادر نیستند با انتشار سهام و یا سایر استراتژی‌های دیگر به کسب سرمایه و افزایش آن بپردازند (پیکارجو، ۱۳۸۰).
 - سطحی از بازار همواره وجود خواهد داشت که طرح‌های تعاونی بیمه‌ای به آن‌ها دسترسی ندارند، افراد کاملاً فقیر، که باید توسط طرح‌های دولتی تحت پوشش قرار گیرند (جانفشان، ۱۳۸۶).
 - تکافل ملی اگر با شرکت‌های بیمه متعارف مقایسه شود، می‌تواند قابل رقابت در نظر گرفته شود. با این حال، این شرکت در میان شرکت‌های پیشرو در بهره‌وری کل نیست. یکی از راه‌های تکافل ملی به منظور بهبود بهره‌وری از طریق افزایش اندازه شرکت یا از طریق افزایش پایگاه مشتری خود و سهم بازار، و یا از طریق ادغام با شرکت‌های دیگر تکافل صورت می‌گیرد (سوارتز، ۲۰۱۰).
- آنچه که تاکنون در باب مقایسه انواع بیمه عنوان شد، به صورت خلاصه در جدول زیر قابل بررسی است:

تحلیل تطبیقی بیمه تعاونی با سایر انواع بیمه از منظر اقتصادی و ارائه یک الگوی ترکیبی سازگار با شریعت ۲۰۵

بیمه‌های دولتی	بیمه‌های خصوصی	بیمه‌های تعاونی و تکافولی	شاخص مقایسه / شرکت‌های بیمه
مبتنی بر انگیزه حمایت و تأمین رفاه اجتماعی	مبتنی بر انگیزه سود	مبتنی بر انگیزه حمایت و تأمین رفاه اجتماعی	ماهیت کسب و کار (آقامهدوی و همکاران، ۱۳۸۸)
بستگی دارد	زیاد	کم	حق بیمه ^{۱۰} (علی آبادی، ۱۳۶۸)
کم	کم	زیاد	قابلیت تطابق با سلیق و نیاز بیمه‌گذاران (علی آبادی، ۱۳۶۹)
ندارد	ندارد	دارد	حق رأی برای بیمه‌گذاران (یوسفی، ۱۳۸۹)
کم	کم	زیاد	وفاداری مشتریان (جانفشان، ۱۳۸۶)
تعارض بین بیمه‌گر و بیمه‌گذار	تعارض بین بیمه‌گر و بیمه‌گذار	عدم تعارض بین بیمه‌گر و بیمه‌گذار	توزیع منافع و مازاد (پیکارجو، ۱۳۸۰)
زیاد	زیاد	کم	اطلاعات نامتقارن (توحیدی نیا، ۱۳۹۰)
کم	زیاد	کم	حق الزحمه مدیران (علی آبادی، ۱۳۶۸)
کم	کم	زیاد	میزان ریسک بیمه‌گری ^{۱۱} (پیکارجو، ۱۳۸۰)
کم	کم	زیاد	قابلیت تشخیص ریسک (توحیدی نیا، ۱۳۹۰)
بزرگ و متغیر	بزرگ و متغیر	بستگی دارد	نسبت خسارت (پیکارجو، ۱۳۸۰)
دارای فرآیندهای پیچیده و اسناد متنوع الزامی	دارای فرآیندهای پیچیده و اسناد متنوع الزامی	سریع و ساده	پرداخت خسارت (توحیدی نیا، ۱۳۹۰)
زیاد	زیاد	کم	انتخاب نامساعد و تقلب (سبزی و مختاری، ۱۳۹۰)
زیاد	زیاد	کم	رفتار غیر قانونی و تعدیل عقلایی (عرفانی، ۱۳۸۲)
زیاد	زیاد	کم	مخاطره اخلاقی (عرفانی، ۱۳۸۲)
یک جانبه و محدود	یک جانبه و محدود	دو جانبه و دقیق	نظارت و کنترل (توحیدی نیا، ۱۳۹۰)
زیاد	زیاد	کم	هزینه اداری ^{۱۲} ، هزینه اجتماعی ^{۱۳} ، هزینه واسطه‌گری ^{۱۴}
کم	کم	زیاد	ارزش‌های اخلاقی (یوسفی، ۱۳۸۹)
انسان با ارزش تر از سرمایه	سرمایه با ارزش تر از انسان	انسان با ارزش تر از سرمایه	ارزش‌گذاری بین انسان و سرمایه (بهشتی، ۱۳۶۱)
مسئولانه	داروینستی	مسئولانه	رقابت (یوسفی، ۱۳۸۹)
ندارد	ندارد	دارد	آموزش و کارورزی (یوسفی، بهار ۱۳۸۹) ^{۱۵}

شاخص مقایسه / شرکت‌های بیمه	بیمه‌های تعاونی و تکافلی	بیمه‌های خصوصی	بیمه‌های دولتی
خلاقیت و ابتکار (یوسفی، ۱۳۸۹)	زیاد	کم	کم
قابلیت افزایش سرمایه (پیکارجو، ۱۳۸۰)	کم	زیاد	زیاد
میزان سرمایه قابل تأمین توسط خود شرکت (پیکارجو، ۱۳۸۰)	کم	زیاد	زیاد
ارائه بیمه‌نامه به صورت گروهی (توحیدی نیا، ۱۳۹۰)	زیاد	کم	زیاد
استثنائات بیمه‌ای (سبزی و مختاری، ۱۳۹۰)	کم	زیاد	بستگی دارد
آزادی و اختیار عمل فردی (یوسفی، ۱۳۸۹)	کم	زیاد	کم
نوعیت قرارداد (آقامهدوی و همکاران، ۱۳۸۸)	شرکت	بیع	بیع
حاکمیت اقتصادی (سرآبادانی، ۱۳۸۳)	بیمه‌گذاران (که همان بیمه‌گران نیز هستند)	بیمه‌گران	بیمه‌گران
حیطه دخالت دولت (سرآبادانی، ۱۳۸۳)	متوسط	بسیار کم	بسیار زیاد
مبتنی بر اصل تعاون (آقامهدوی و همکاران، ۱۳۸۸)	تعاون واقعی وجود دارد	تعاون واقعی وجود ندارد	تعاون واقعی وجود ندارد
تأمین رفاه قشر محروم (توحیدی نیا، ۱۳۹۰)	زیاد	کم	زیاد
میزان تحقق عدالت (چیت‌ساز، ۱۳۸۰)	زیاد	کم	زیاد
کارایی (توحیدی نیا، ۱۳۹۰)	زیاد	کم	کم

در مقایسه محدودیت‌ها و مزایای عنوان شده برای بیمه‌های تعاونی و تکافلی در مقایسه با بیمه‌های خصوصی و دولتی، همان‌طور که از جدول فوق نیز پیداست، بیمه تعاونی کم از سایر انواع بیمه نمی‌باشد. به عبارت دیگر اکثر مواردی که سبب جلب رضایت بیمه‌گذار و حتی بیمه‌گر می‌شود را می‌توان در ساختار بیمه تعاونی یافت. از طرفی چون بیمه‌گر و بیمه‌گذار در بیمه‌های تعاونی یکی هستند، هر مزیتی که به بیمه‌گر برسد متقابلاً نصیب بیمه‌گذار نیز خواهد شد و این مسئله در بیمه‌های متعارف صدق نمی‌کند. نکته قابل ذکر آنکه از آنجا که هدف تعاونی‌ها کسب سود نیست (و این مسئله از دیدگاه عده‌ای نقطه ضعف این مؤسسات محسوب می‌شود)، اما تجارب به‌دست آمده در سایر کشورها نیز نشانگر آن است که بخش تعاونی به‌عنوان یک نظام کارآمد اقتصادی و اجتماعی می‌تواند برای تأمین نیازهای اقشار جامعه گام‌های مفیدی بردارد.

در نگاهی به گزارش اقتصاد تعاونی ۲۰۱۴، بیش از ۳۰۰ شرکت تعاونی و مؤسسات اقتصادی متقابل، ۲۲۰۵.۷ میلیارد دلار گردش مالی داشته‌اند، که بالغ بر ۱۶۵ میلیارد دلار از بانکداری و بخش خدمات مالی و ۱۱۵۶.۵ میلیارد دلار از بیمه و بخش متقابل مشتق (استنتاج) شده است. ۲۶ کشور، شامل این ۳۰۰ تعاونی به‌طور عمده در بخش بیمه (۴۶ درصد)، بخش کشاورزی و مواد غذایی (۲۷ درصد) و عمده فروشی و خرده فروشی (۲۰ درصد) درگیر هستند. بالاترین گردش مالی، بر اساس گزارش تعاونی در سال ۲۰۱۲ در ژاپن مبتنی بر شرکت بیمه زنکیورن (Zenkoyoren)، با خروجی کل ۷۷.۶۱ میلیارد دلار بود.

۵. مقایسه اسلامی (بر اساس شاخص عدالت)

از نگاه مکتب متعالی اسلام، عدل و عدالت هم دوش توحید، رکن معاد، هدف از تشریح نبوت، انگیزه اصلی رسالت پیامبران، فلسفه زعامت و امامت، مقیاس سلامت اجتماعی و یکی از اصول اساسی مکتب اقتصادی اسلام و نیز از مهم‌ترین معیارها و شاخصه‌های اسلامی بودن اقتصاد یک جامعه محسوب می‌گردد که به هیچ وجه بر سر آن نمی‌توان معامله کرد (ناجی، ۱۳۸۹).

بنابراین بر پا داشتن عدالت اقتصادی در جامعه را می‌توان مهم‌ترین وظیفه و مسئولیت اقتصادی در نظام اقتصادی اسلام محسوب نمود که بر دو پایه زیر استوار است (ناجی، ۱۳۸۹):

- رفع محرومیت و ایجاد رفاه عمومی
- ایجاد توازن در ثروت‌ها و درآمدها

۵-۱. تعاونی‌ها و نقش آن‌ها در کاهش فقر

بانک جهانی با استفاده از سه مفهوم فرصت، توانمندسازی و امنیت شیوه‌ای سیستماتیک برای بررسی سهم تعاونی‌ها در کاهش فقر را مطرح نموده است (بختیاری، ۱۳۸۸):
فرصت به این معنی است که مردم فقیر، امکان رها کردن خودشان از فقر و دیگر اشکال محرومیت را دارند. این مطلب را می‌توان از دیدگاه عرضه و تقاضا مورد مطالعه

قرار داد. در سمت عرضه، فرصت‌ها هنگامی ایجاد می‌شوند که رشد اقتصادی مناسبی وجود داشته و بازارهایی ایجاد شده باشد تا برای مردم فقیر کار کنند. در سمت تقاضا، مردم فقیر نیز باید ظرفیت بهره بردن از فرصت‌ها را داشته باشند، منظور این است که اعتماد به نفس لازم را از طریق آموزش، تحصیل و خودسازماندهی ایجاد کنند. تعاونی‌ها هم در سمت عرضه و هم در سمت تقاضا نقش دارند. آن‌ها با سازماندهی عرضه نهاده‌ها و بازاریابی محصولات، بازار را می‌گشایند. آن‌ها ابزاری فراهم می‌آورند که با آن، هر وقت که نیاز باشد، اعتبار داده می‌شود و نیز شیوه مطمئنی ارائه می‌دهند که پس‌اندازهای افراد فقیر می‌توانند به آن شیوه سرمایه‌گذاری شوند.

توانمندسازی که به وسیله بانک جهانی این‌گونه تعریف می‌شود: افزایش دارایی‌ها و قابلیت‌های افراد فقیر برای مشارکت در نهادهای تأثیرگذار بر زندگی آن‌ها مذاکره با آن نهادها، نفوذ بر آن‌ها، کنترل و حفظ آن‌ها. به این معنی که گسترش آزادی انتخاب و عملکرد، زندگی یک فرد را شکل می‌دهد. در پروسه توسعه، منظور این است که تا جایی که ممکن است مردم فقیر باید بر منابع سرمایه‌گذاری شده و پروسه‌های تصمیم‌گیری، کنترل داشته باشند. در این زمینه چهار عامل توسط بانک‌هایی معرفی شده است که به توانمندسازی کمک می‌کنند: دسترسی به اطلاعات، مشارکت، مسئولیت‌پذیری و صلاحیت سازمانی و از طریق تعاون می‌توان موجبات تقویت این چهار عامل را فراهم نمود.

امنیت به معنی ایجاد ابزاری برای کاهش آسیب‌پذیری مردم فقیر نسبت به ریسک است. منظور از ریسک، انواع ریسک‌های طبیعی مثل سیل، ریسک بیماری‌های همه‌گیر، ریسک‌های اجتماعی ناشی از جرم و جنایت، ریسک‌های سیاسی ناشی از آشوب و اغتشاش و ریسک‌های زیست محیطی ناشی از آلودگی و ... است.

بر اساس این نظریه مردم فقیر به میزان زیادی ریسک‌گریز هستند و باید با ایجاد شرایط لازم آن‌ها را درگیر فعالیت‌های پر ریسک و پر بازده نمود تا از فقر آن‌ها کاسته گردد.

۲-۵. تعاونی‌ها و نقش آن‌ها در توزیع درآمد

در شرکت بیمه خصوصی منافع حاصل از بیمه‌گری یا همان سود نهایی شرکت تنها به جیب صاحبان شرکت رفته و بیمه‌گذاران از آن بی‌نصیب هستند حال آنکه صنعت بیمه یکی از پر سودترین فعالیت‌های اقتصادی است.

اما در شرکت بیمه تعاونی به علت یکی بودن بیمه‌گر و بیمه‌گذار فاصله درآمدی بین بیمه‌گران و بیمه‌گذاران که در بیمه خصوصی مطرح است، شکل نگرفته و سود احتمالی فعالیت بیمه‌ای شرکت مجدداً بین خود بیمه‌گذاران توزیع شده و از این جهت فعالیت بیمه تعاونی یا تکافلی اثر توزیع درآمدی هم دارد یعنی سود فعالیت به شیوه عادلانه‌تری توزیع می‌گردد.

۳-۵. بیمه و نقش آن در کاهش فقر

فلسفه وجودی بیمه جبران خسارت و زیان بیمه‌گذاران در حوادث ناگهانی و شرایط پیش‌بینی نشده‌ای است که گاه باعث زیان‌های غیر قابل جبران برای افراد می‌گردد. به عبارت دیگر در این شرایط اگر افراد پوشش‌های بیمه‌ای برای خود یا اموال خود تهیه نکرده باشند، حتی اگر فقیر نباشند، ممکن است دچار فقر شدید شوند. از این نظر نقش بیمه در جبران خسارات افراد، کاهش بار خسارت مالی، تضمین سرمایه و اموال آن‌ها و در نتیجه پیشگیری از محرومیت و فقر بیمه‌گذاران واضح و مبرهن است.

از طرفی بیمه خرد، مفهوم نسبتاً جدیدی در صنعت بیمه است که به صورت خاص، دهک‌های پایین درآمدی و افراد فقیر را مورد هدف قرار می‌دهد که براساس آن اشخاص آسیب‌پذیر می‌توانند ریسک‌های مختلفی که در زندگی با آن مواجهند را مدیریت و جبران نمایند (در این باره به تشریح توضیح داده شد).

۴-۵. بیمه و نقش آن در توزیع بهینه درآمد

در بخش بیمه عمر که شامل بیمه‌های درمان، عمر و حوادث می‌باشند، صنعت بیمه با پرداخت مناسب خسارت (بالاخص در بیمه درمان که دارای تعرفه مشخصی از وزارت بهداشت، درمان و آموزش پزشکی است) و بیمه عمر به بیمه‌گذاران، می‌تواند ثبات

مالی خانوارها را حفظ کند، همچنین در این خصوص بیمه نقش جانشینی و تکمیل‌کنندگی برنامه‌های تأمین اجتماعی دولت را نیز دارد و نکته دیگر اینکه بیمه‌گذاران ملزم هستند درصدی از حق بیمه دریافتی بیمه‌های عمر را که ذخیره ریاضی نامیده می‌شود، طبق قانون در بازار سرمایه، سرمایه‌گذاری کنند که این امر می‌تواند به تخصیص کارآمد سرمایه کمک کند. بنابراین می‌توان گفت بیمه‌گران در بخش‌های بیمه عمر توانسته‌اند عملکرد مناسبی داشته باشند و به توزیع مناسب درآمد کمک نمایند (مهرگان و سالاریان، ۱۳۸۷).

در نهایت با توجه به نقش بیمه‌ها و همین‌طور تعاونی‌ها در گسترش عدالت در جامعه می‌توان نتیجه گرفت یک شرکت بیمه تعاونی به طریق اولی قادر خواهد بود با تأمین رفاه اقشار جامعه، به خصوص قشر محروم و همچنین توزیع مجدد درآمد و ثروت افراد، به شکل‌گیری هر چه بیشتر عدالت کمک کند. بنابراین شاخص اسلامی که همان تأمین رفاه حال اقشار محروم جامعه یا به عبارت کلی‌تر برقراری عدالت است، در مقایسه بین انواع بیمه به نفع شرکت‌های بیمه تعاونی نتیجه‌گیری می‌شود.

نگاهی به تاریخ اقتصادی صدر اسلام نشان می‌دهد که پیامبر گرامی اسلام در تبلیغ مبانی فکری و اخلاقی تعاون تلاش زیادی مبذول داشتند (انما المؤمنون اخوه، حجرات آیه ۱۰). همچنین پیامبر اکرم (ﷺ) می‌فرمایند: «لَا يَزَالُ النَّاسُ بِخَيْرٍ مَا أَمَرُوا بِالْمَعْرُوفِ وَ نَهَوْا عَنِ الْمُنْكَرِ وَ تَعَاوَنُوا عَلَى الْبِرِّ وَ التَّقْوَى»: مردم همیشه در خیر خواهند بود تا وقتی که امر به معروف و نهی از منکر می‌کنند، و در نیکی و پرهیزکاری یکدیگر را یاری می‌رسانند.

۶. مروری بر بیمه اسلامی در سایر کشورها

با افزایش پیچیدگی و تنوع محصولات، بیمه تکافل در میان مسلمانان بسیاری از کشورها محبوبیت پیدا کرده است. از پیشگامان شرکت بیمه تکافل در جهان اسلام، شرکت بیمه سودان بود، که در سال ۱۹۷۹ و پس از آن در همان سال شرکت بیمه اسلامی در عربستان سعودی تأسیس شد. بیمه تکافل همچنین در کشورهای آسیایی با جمعیت قابل توجهی از مسلمان محبوبیت دارد. شرکت تکافل مالزی توسط بانک اسلامی آن در سال ۱۹۸۴ تأسیس شد و پس از آن این روند در بروئی در سال ۱۹۹۳،

اندونزی در سال ۱۹۹۴، سنگاپور ۱۹۹۵ ادامه پیدا کرد و به طور شگفت‌آوری بیمه تکافل در سوئیس و بلژیک از اوایل سال ۱۹۸۳ شروع به کار کرد (میثمی، ۱۹۹۹). بیمه تکافل با توجه به ساختار اخلاقی صریح و روشن آن، می‌تواند برای مسلمانان و غیر مسلمانان (هر دو) به بازار عرضه شود. به‌عنوان مثال، در کشور چند نژادی مالزی، محصولات تکافل حتی جوامع غیر مسلمان را به خود جلب کرده‌اند (سوآرتز، ۲۰۱۰). در حال حاضر بیش از ۳۰ شرکت تکافلی در سراسر جهان وجود دارد حتی در برخی از کشورهای غیر اسلامی مانند لوکزامبورگ، بریتانیا و ایالت متحده آمریکا، سنگاپور و استرالیا. بیشتر شرکت‌های تکافل در کشورهای عربی یافت می‌شوند (بحرین، عربستان سعودی، سودان، تونس، امارات متحده عربی)، درحالی‌که مسلمانان کشورهای غیر عربی مانند برونی، بنگلادش، اندونزی، ترکیه و مالزی نیز تجارت‌های نسبی تکافلی دارند (آریس، ۲۰۰۴).

مدل‌های متفاوتی در کشورهای مختلف مسلمان به تصویب رسیده است. یک نمونه مدل مضاربه است که در آن تمام بیمه‌گذاران باید متعهد شوند و با هم برای اشتراک سود (یا زیان) به توافق برسند. براساس این مدل بیمه‌گران ملزم به پرداخت کمیسیون نیستند، اما دستمزد آن‌ها از سود ایجاد شده توسط شرکت، پرداخت می‌شود. این شبیه به شرایطی است که مدیریت اعمال می‌شود. به اشتراک‌گذاری سود و زیان بین بیمه‌گذاران و بیمه‌گران از پیش تعیین شده است و براساس شرایط و مرحله توسعه شرکت در نظر گرفته می‌شود. نسبت سهم‌ها از پیش توسط کمیته شریعت تأیید می‌شود. به‌طور معمول بار تمام هزینه‌ها در روش مضاربه بر عهده سهامداران است (میرمشتاق، ۲۰۱۱). یک نمونه از این مدل، شرکت تکافلی برهاد (BERHAD) در مالزی است (آریس، ۲۰۰۴).

مدل دوم مدل وکالت است. در این مدل مازاد وجوه سرمایه‌گذاری بیمه‌گذاران پس از کسر هزینه‌های مدیریت (سود خالص) به خود بیمه‌گذاران بازمی‌گردد. شرکت‌کنندگان سهم هزینه‌های وکالت را از هزینه‌های کل بیمه‌گر که خرید و فروش و دستمزدها را پوشش می‌دهد، می‌پردازند (میرمشتاق، ۲۰۱۱)، برای نمونه شرکت تکافلی اخلاص در مالزی (آریس، ۲۰۰۴).

مدل سوم مدل وکالت - وقف می‌باشد. براساس این مدل یک صندوق وقف به‌عنوان نهاد قانونی مجزا با همکاری مشارکت بیمه‌گذاران و میزان هدیه‌ای که با عنوان تبرع پرداخت می‌کند، ایجاد شده است. هدف از این صندوق کمک به شرکت‌کنندگان در برابر زیان‌های تعریف شده با توجه به شرایط و وضعیت صندوق است (میرمشتاق، ۲۰۱۱).

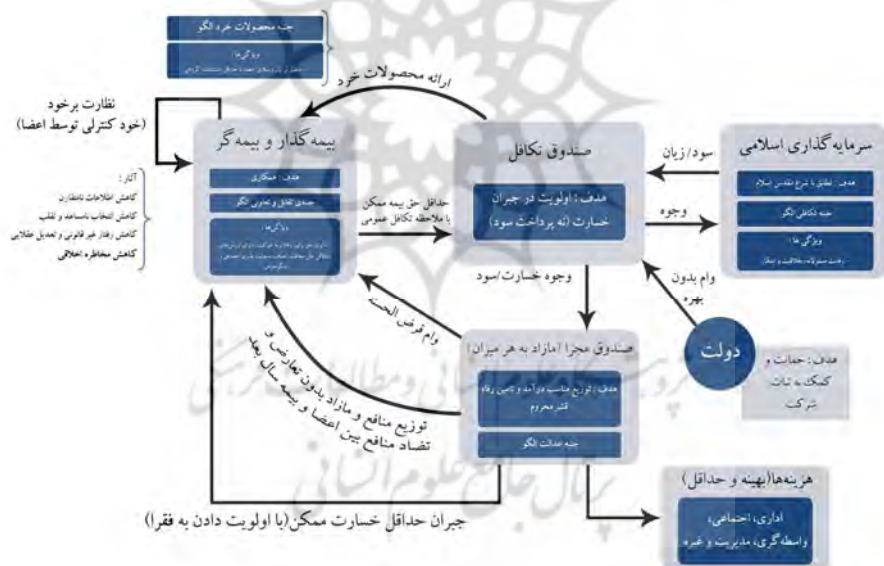
مطالعات موردی در کشور مالزی در رابطه با بیمه تکافل خانواده و مقایسه آن با بیمه عمر متعارف نشان داده است عامل تعیین‌کننده تقاضا برای تکافل خانواده و بیمه عمر متفاوت است. چهار متغیر، یعنی تولید ناخالص داخلی سرانه، آموزش و پرورش، پس‌انداز و دین به‌طور قابل توجهی به تقاضا برای تکافل خانواده مربوط می‌شوند. از سوی دیگر، سه متغیر وجود دارد که به‌طور قابل توجهی تقاضا برای بیمه عمر را تحت تأثیر قرار می‌دهند، از جمله تولید ناخالص داخلی سرانه، صرفه‌جویی و دین. این مطالعه نشان می‌دهد که دو عامل وجود دارد که تأثیر منفی بر تقاضای تکافل خانواده دارد برای مثال شاخص قیمت مصرف‌کننده و پس‌انداز. درعین حال، سن، پس‌انداز و مذهب سه عاملی هستند که تأثیر منفی بر بیمه عمر می‌گذارند. این یافته‌ها استقبال گسترده تکافل را نسبت به بیمه‌های متعارف در بازار مالزی منعکس می‌کند (نوری دیانتی ابروانی، ۲۰۱۲).

مطالعات نشان می‌دهند نفوذ گسترده‌ای از تکافل نسبت به بیمه متعارف در بازار مالزی وجود دارد. دلایلی منطقی برای این نتیجه‌گیری وجود دارد برای مثال: درصد جمعیت مسلمانان در مالزی نسبت به مذاهب دیگر بیشتر است، این طرز فکر که بیمه متعارف، به دلایل مذهبی و فرهنگی، غیر قابل قبول بود، تأثیر بیشتری در تکافل خانواده داشت، محصولات تکافل از لحاظ سوددهی و قیمت‌گذاری به خوبی بیمه متعارف است. علاوه بر این، سیستم تکافل، در شرایط سرمایه‌گذاری؛ هدایت منابع مالی (انتقال وجوه) به دارایی‌ها و تجارتي که برای جامعه و محیط زیست مطلوب می‌باشد؛ اخلاقی است و محصولات شفاف و بر پایه کمک متقابل و روح همکاری ساخته شده‌اند (نوری دیانتی ابروانی، ۲۰۱۲).

۷. ارائه الگو

بر مبنای تمام مطالبی که تاکنون گفته شد، آنچه که می‌تواند هدف این مطالعه از ارائه یک الگوی مطلوب را تأمین کند، برآیند تلفیقی از الگوهای بیمه تعاونی، تکافلی، خرد و متقابل تحت عنوان شرکت‌های تعاونی خرد یا به عبارت بهتر شرکت‌های تعاونی - تکافلی خرد خواهد بود.

مؤسساتی که اعضای آن به قصد خدمت‌رسانی به اقشار کم‌درآمد و محروم جامعه گرد هم آمده و با هم تشریک مساعی می‌نمایند (که البته اکثریت بالایی از آن‌ها در واقع خودشان از اقشار کم‌درآمد جامعه هستند) و محصولات بیمه خرد را با حداقل حق بیمه‌ها که به لحاظ ضوابط بیمه‌گری ممکن است، به جامعه هدف ارائه نمایند، به طوری که درصد قابل توجهی از افرادی که به دلیل مزیقه مالی، توانایی خرید محصولات بیمه‌ای از شرکت‌های بیمه بازرگانی را ندارند، قادر باشند در این شرکت‌های تعاونی عضو شده و از انواع محصولات بیمه‌ای خرد بهره‌مند گردند (توحیدی نیا، ۱۳۹۰):

شکل شماره (۱): الگوی پیشنهادی شرکت تعاونی - تکافلی خرد

عنصر تقابل یعنی یکی بودن بیمه‌گذار و بیمه‌گر در الگوی فوق با قرار دادن هر دو

در یک جعبه نشان داده شده است که هدف آن‌ها همکاری با یکدیگر یا به عبارتی تعاون است. پیکانی که از سمت بیمه‌گذار و بیمه‌گر به سمت خود بازمی‌گردد، خودکنترلی توسط خود اعضا را نشان می‌دهد. از سمت بیمه‌گر و بیمه‌گذار وجوه با عنوان حق بیمه به سمت صندوق تکافل واریز می‌شود که با ملاحظات تکافل عمومی حداقل است. وجوه جمع‌آوری شده شرکت در صندوق تکافل به سمت سرمایه‌گذاری‌های اسلامی در بازار جریان می‌یابد و این مسئله جنبه اسلامی و تکافلی بودن الگو را نشان می‌دهد و سود و زیان ناشی از این سرمایه‌گذاری‌های اسلامی به صندوق تکافل باز می‌گردد. هدف صندوق تکافل جبران خسارت و تقسیم سود (با اولویت دادن به جبران خسارت اعضا) بین اعضای شرکت است و این وجوه را به صندوقی مجزا واریز می‌کند. علاوه بر این، کاربرد صندوق تکافل در شرکت ارائه بیمه نامه‌ها و محصولات خرد به بیمه‌گذاران است که طبق فرض یا خود قشر محروم و نیازمند مؤسسه هستند یا هدفشان کمک‌رسانی به این افراد است. در صندوق مجزا با هدف قرار دادن تأمین رفاه قشر محروم شرکت و توزیع مناسب درآمد بین آن‌ها (که جنبه عدالت الگو را نشان می‌دهد)، علاوه بر پرداخت هزینه‌های شرکت اعم از هزینه‌های مالی، اجتماعی و واسطه‌گری و جبران خسارت اعضا (که همه بهینه و حداقل هستند)، منافع و مازاد حاصل از سرمایه‌گذاری‌ها بدون تعارض و تضاد بین اعضا تقسیم می‌شود و همچنین وام‌های قرض‌الحسنه نیز به اعضا با اولویت دادن به فقرا پرداخت می‌شود و از این طریق منابع مالی لازم جهت صدور بیمه‌های آتی برای اعضای شرکت فراهم می‌گردد. از آنجا که اعضای این شرکت، اکثراً قشر محروم جامعه با حق عضویت اندک هستند، لذا سرمایه لازم برای شروع به کار، کم و رقابت با سایر شرکت‌های بیمه در بازار برای شرکت‌های بیمه تعاونی - تکافلی خرد در ابتدای ورود به بازار دشوار خواهد بود، بنابراین دولت به‌عنوان بخش خارجی در مدل، علاوه بر نظارت هدف حمایت از شرکت را دنبال کرده و به این منظور وام بدون بهره به صندوق تکافل در شرکت واریز می‌کند.

انتخاب نامساعد، متداول‌ترین دلیل برای مداخله دولت در بازارهای بیمه اقامه می‌شود، اما قطعاً تنها دلیل آن نیست. از سایر دلایل آن می‌توان اثرات خارجی منفی

ناشی از بیمه کمتر از اندازه، هزینه‌های اجرایی بالای شرکت‌های بیمه، باز توزیع و پدرمآبی (جبران شکست افراد در حداکثرسازی مطلوبیت خود و به عبارتی عدم خرید بیمه مناسب در مقابل ریسک‌های مختلف) از دیگر انگیزه‌های مهم دخالت دولت در بازارهای بیمه است (گزارش موردی، ۱۳۸۹).

ممکن است در ادامه این سؤال پیش بیاید که آیا شریعت اسلام بیمه مذکور را تأیید خواهد کرد یا خیر؟

با توجه به این‌که نظام تکافل اسلامی مشکلات مطرح شده در مورد بیمه مرسوم را ندارد و از طرفی هیچ‌یک از فقها و دانشمندان اسلامی با آن مخالفت صریحی نداشته‌اند، ضمن یادآوری نکات زیر می‌توان مشروعیت نظام تکافلی را مدعی شد:

۱. تکافل بر پایه اصل قرآنی تعاون شکل می‌گیرد.
 ۲. هدف از تکافل کسب سود به هزینه افراد دیگر نیست.
 ۳. در این نظام غرر، ربا و قمار وجود نخواهد داشت (ناطق گلستان و عباسپور، ۱۳۹۱).
- حقوق‌دانان اسلامی در مواجهه با این بیمه‌ها تلاش نموده‌اند تا اصول آنها را با قواعد و دستورات دینی و اصول کلی معاملات مطابقت داده و برای یافتن راه‌حل جامع، بیمه‌ها را با یکی از عقده‌های معین انطباق دهند. البته لازم به ذکر است که عمده‌ترین اشکالات وارد بر بیمه‌های اجتماعی و تعاونی، ریشه در بیمه‌های تجاری دارد، به عبارت دیگر اگر فقها بتوانند راه‌حل مناسبی برای رفع مشکلات فقهی بیمه‌های تجاری ارائه دهند، بیمه‌های اجتماعی و تعاونی که بر مبنای تعاون و همکاری فعالیت می‌کنند، با مشکل جدی مواجه نخواهند شد (حسینی الموسوی، ۱۳۹۲). بنابراین با توجه به این‌که در فقه شیعه، بیمه متعارف، مشروع می‌باشد، مدل ارائه شده در این مقاله نیز به تبعیت از آن، مورد تأیید دین مبین اسلام خواهد بود.

نتیجه‌گیری و ارائه پیشنهاد

از بین فروض و سؤالات مطرح شده در ابتدای مقاله، فرضیه اول و دوم و فرضیه سوم با اندکی تغییر تأیید می‌گردند. یعنی مهم‌ترین تمایز بیمه تعاونی در مقایسه با سایر انواع بیمه در چهار شاخص مالکیت با ساختار تعاونی، عنصر تقابل (یکی بودن بیمه‌گر و

بیمه‌گذار)، قابلیت ارائه محصولات خرد و غیر انتفاعی بودن آن خلاصه می‌گردد. در مقایسه محدودیت‌ها و مزایای اقتصادی عنوان شده برای بیمه‌های تعاونی و تکافلی در مقایسه با بیمه‌های خصوصی و دولتی، اکثر مواردی که سبب جلب رضایت بیمه‌گذار و حتی بیمه‌گر می‌شود را می‌توان در ساختار بیمه تعاونی یافت. از جمله مهم‌ترین تفاوت‌ها، اصل تقابل و همکاری مشترک بین بیمه‌گر و بیمه‌گذار، قابلیت تشخیص بالای ریسک، کاهش انتخاب نامساعد، تقلب، رفتار غیر قانونی و به‌طور کلی مخاطره اخلاقی و در نتیجه کاهش هزینه‌های ناشی از کنترل و هزینه‌های اداری، قابلیت تطبیق زیاد با سلیقه مشتریان و مبتنی بودن بر ارزش‌های اخلاقی در مقایسه با بیمه‌های خصوصی و دولتی است. نتیجه نهایی از تمام ویژگی‌های فوق به‌طور کلی کارایی بیشتر این بیمه‌ها نسبت به سایر انواع بیمه ارزیابی می‌گردد. از طرفی چون بیمه‌گر و بیمه‌گذار در بیمه‌های تعاونی یکی هستند، هر مزیتی که به بیمه‌گر برسد متقابلاً نصیب بیمه‌گذار نیز خواهد شد و این مسئله در بیمه‌های متعارف صدق نمی‌کند.

با توجه به نقش بیمه‌ها و همین‌طور تعاونی‌ها در گسترش عدالت (رفع فقر، تأمین رفاه قشر محروم و توزیع متناسب درآمد) در جامعه می‌توان نتیجه گرفت یک شرکت بیمه تعاونی به طریق اولی قادر خواهد بود با تأمین رفاه اقشار جامعه، به خصوص قشر محروم و همچنین توزیع مجدد درآمد و ثروت افراد، به شکل‌گیری هر چه بیشتر عدالت کمک کند. بنابراین الگوی تلفیقی از انواع بیمه‌های خرد، متقابل، تکافلی و تعاونی با عنوان بیمه تکافلی - تعاونی خرد که در مقاله ارائه شد، می‌تواند از منظر دو بعد اقتصادی و اسلامی (عدالت) مدلی برای صنعت بیمه در بازار باشد، که مزایای هر یک را تقویت و معایب آن‌ها را کاهش دهد. به عبارت دیگر نه تنها عوامل اقتصادی کارایی بیشتر این مدل را نسبت به سایر انواع بیمه رد نمی‌کنند، بلکه فقه شیعه نیز این مدل را به‌عنوان یک الگوی سازگار با شریعت تأیید می‌کند، چرا که عوامل بطلان معاملات از جمله ربا (چرا که تمامی قرض‌های موجود در الگو به صورت قرض‌الحسنه می‌باشند)، قمار (زیرا بر مبنای شانس و اقبال نیست)، غرر و اکل مال به باطل در آن وجود ندارد.

در رابطه با فرضیه سوم، هرچند تمایز بیمه تعاونی با سایر انواع بیمه از منظر چهار شاخص اشاره شده مهم و غیر قابل انکار است، اما به نظر می‌رسد الگوی ارجح برای صنعت بیمه از منظر اقتصادی و اسلامی (رفع فقر و تأمین رفاه قشر محروم جامعه)، مدل تلفیقی ارائه شده در این مقاله باشد که می‌تواند با حفظ و تقویت مزایای هر یک از انواع بیمه، معایب آن‌ها را به حداقل ممکن کاهش دهد. (مجدداً عنوان می‌گردد که هدف از ارائه مدل در این مقاله حذف سایر انواع بیمه از بازار و جایگزینی این الگو نخواهد بود، بلکه هدف فراهم آوردن شرایطی است که الگوی مذکور در کنار سایر انواع بیمه در بازار قابلیت بررسی علمی و اجرایی بیشتری داشته باشد).

پیشنهادها

- امکان‌سنجی مدل بیمه تعاونی - تکافلی خرد در ایران در قالب یک تحقیق: برای این منظور باید ابتدا آشنایی لازم و کافی با طرح و شرکت مورد نظر داشت. سپس به بررسی اقتصادی و مطالعه بازار (هدف) پرداخت. به‌گونه‌ای که سرمایه‌گذاری طرح، هزینه‌های تولید و ارزش‌افزوده فروش سالانه طرح و نیز درآمدهای آن، تا حدودی برآورد و شناسایی گردند. سپس به پیش‌بینی مالی و نحوه تأمین مالی طرح اقدام نمود و در نهایت شاخص‌هایی مالی و اقتصادی برای اندازه‌گیری میزان موفقیت طرح در بازار تعیین نمود. لازم به ذکر است از جمله شرایط امکان‌سنجی که باید بررسی شوند، میزان سازگاری طرح با شرایط بومی ایران از جمله شرایط اقلیمی، مذهبی، ملی و غیره خواهد بود.
- پیشنهاد می‌شود مطالعات این مدل با مطالعات امکان‌سنجی بیمه تکافل در ایران همراه شوند، تا هم تفاوت‌های این دو مدل آشکار گردد و هم در یک مطالعه تطبیقی مشخص گردد که کدام یک با شرایط مذهبی و بومی ایران سازگارتر است.

یادداشت‌ها

۱. کنفرانس تجارت و توسعه سازمان ملل (UNCTAD: United Nations Conference on Trade and Development)

۲. اصل آزادی عضویت و درهای باز در تعاونی‌ها

3. Agency Theory

4. Moral hazard

۵. ایجاد حادثه به‌طور عمدی یا صحنه‌سازی توسط بیمه‌گذار جهت اخذ وجوهی بابت خسارت از شرکت‌های بیمه.

۶. کوتاهی در به‌کارگیری اقدامات پیش‌گیرانه یا انجام هزینه‌هایی برای ممانعت از حادثه توسط بیمه‌گذار.

۷. رقابت آزاد به مفهوم کوشش برای پیروزی بر رقیب برای رسیدن به امتیازهای اقتصادی محدود و جدال برای بقا در بازار بدون هیچ‌گونه احساس مسئولیت درباره رقیب.

8. Agent

9. Social Capital

۱۰. با فرض ثبات سایر شرایط از قبیل ریسک یکسان برای تمام انواع بیمه. در فرضیات اقتصادی دولت یک سازمان خیرخواه است که در این صورت تبعاً حق بیمه اندک خواهد بود، اما در ایران ناکارآمدی شرکت‌های دولتی به دلایل مختلف، امکان کاهش حق بیمه را در شرکت‌های دولتی کم می‌کند و این سبب بالا رفتن نرخ بیمه می‌شود.

۱۱. ریسک بیمه‌گران در شرکت‌های بیمه تعاونی از این نظر که بیمه‌گذاران اکثراً قشر محروم جامعه با سرمایه‌های اندک و در نتیجه پرمخاطره هستند، زیاد است. اما از لحاظ اینکه بیمه‌گر و بیمه‌گذار یکی هستند و شرایط اطلاعات متقارن و قابلیت تشخیص ریسک و ... را زیاد می‌کند، این میزان ریسک کاهش می‌یابد.

۱۲. علی آبادی، ۱۳۶۸

۱۳. پیکارجو، ۱۳۸۰

۱۴. یوسفی، ۱۳۸۹

۱۵. مقصود ترویج مسائل اخلاقی و انسانی است که در تعاونی‌ها وجود دارد.

کتابنامه

قرآن کریم

مهدوی، اصغرآقا؛ اسمعیلی گیوی، حمیدرضا و کاوند، مجتبی (۱۳۸۸)، «بررسی الگوهای بیمه اسلامی (تکافل) مبتنی بر مضاربه از نظر ساز و کارهای عملیاتی و فقهی (فقه امامیه)»، دو فصلنامه علمی - پژوهشی جستارهای اقتصادی، سال ششم، شماره ۱۲، صص ۱۴۸-۱۲۱، پاییز و زمستان ۱۳۸۸.

امین، محمد ابراهیم و کمالخانی، سحر (۱۳۸۵)، «مبانی نظری بررسی بازار بیمه‌های خرد با تأکید بر تجارب

- کشورهای موفق»، مجموعه مقالات ارائه شده در سیزدهمین سمینار بیمه و توسعه بیمه‌های خرد. بختیاری، صادق (۱۳۸۸)، ارزیابی نقش بخش تعاون در کاهش نابرابری توزیع درآمد، وزارت تعاون، معاونت آموزش و ترویج دفتر تحقیقات و پژوهش، وبگاه اندیشه سرای تعاون
- بهشتی، سید محمد حسین (۱۳۶۱)، «نقش تعاونی در محو استثمار»، مجله جهاد (مصاحبه با دکتر بهشتی)، شماره ۴۰، صص ۲۹-۲۸، مهر ۱۳۶۱
- پیکارجو، کامبیز (۱۳۸۰)، «بررسی ویژگی‌ها، قابلیت‌ها و دلایل موفقیت بیمه تعاونی در دهه اخیر»، فصلنامه صنعت بیمه، سال شانزدهم، شماره ۱، بهار ۱۳۸۰
- توتونچیان، ایرج (۱۳۸۱)، «تعاون از دیدگاه اسلام و مبانی نظری آن»، مجله تعاون، شماره ۱۳۷، بهمن ۱۳۸۱.
- توحیدی نیا، ابوالقاسم (۱۳۹۰)، «تأسیس شرکت‌های بیمه تعاونی خرد، تجلی محرومیت زدایی اسلامی در بازار بیمه ایران»، دو فصلنامه تحقیقات مالی - اسلامی، سال اول، شماره اول، پاییز و زمستان ۱۳۹۰، پیاپی ۱، صص ۱۹۳-۱۷۳.
- جانفشان، بیتا (۱۳۸۶)، «آینده بیمه خرد»، تازه‌های جهان بیمه، شماره ۱۱۳ و ۱۱۴، آبان و آذر ۱۳۸۶.
- چیت‌ساز، محمد علی (۱۳۸۰)، «بررسی جایگاه و عملکرد بخش تعاون اقتصاد جمهوری اسلامی ایران در ایجاد اشتغال»، مجله کار و جامعه، شماره ۴۲، اسفند ۱۳۸۰.
- حسینی، سید عباس (۱۳۷۳)، «بهره‌گیری از شیوه تعاون در صنعت بیمه»، مجله تعاون، دوره جدید، شماره ۳۴، تیر ۱۳۷۳.
- حسینی الموسوی، سید مجتبی، «بیمه‌های اجتماعی و تعاونی در فقه مذاهب اسلامی»، مطالعات تقریبی مذاهب اسلامی، سال هشتم، شماره ۳۱، بهار ۱۳۹۲، صص ۲۷-۱۷.
- حنیفه زاده، لطیف (۱۳۸۹)، «ساختار مالکیت و کارایی شرکت‌های بیمه در ایران»، فصلنامه صنعت بیمه، سال بیست و پنجم، شماره ۲، پیاپی ۹۸، تابستان ۱۳۸۹.
- درخشان، مسعود (۱۳۸۱)، «نقش تعاون در تحولات اندیشه‌ها و سیاست‌گذاری‌های اقتصادی»، مجله تعاون، شماره ۱۳۵.
- رشیدی، رامین (۱۳۹۰)، «مروری بر تکافل»، تازه‌های جهان بیمه، شماره ۱۶۴، صص ۳۰-۱۴، بهمن ۱۳۹۰.
- رشیدی، رامین؛ سیفلو، سجاد و توحیدی نیا، ابوالقاسم (۱۳۸۷)، «بیمه در بازارهای نوظهور، بررسی اجمالی بیمه اسلامی و چشم انداز آن»، گزارش موردی، شماره ۴۱.
- سبزی، محمود و مختاری، معصومه (۱۳۹۰)، «خلاصه اجرایی: بیمه در کشورهای در حال توسعه، بهره‌گیری از فرصت‌های موجود در بیمه‌های خرد»، گزارش موردی، شماره ۷، صص ۱۱ و ۱۲، آذر و دی ۱۳۹۰.
- سرآبادانی، غلامرضا (۱۳۸۳)، «اقتصاد تعاونی در اسلام»، مجله اقتصاد اسلامی، شماره ۱۴، صص ۱۰۵-۱۲۶، تابستان ۱۳۸۳.

- عرفانی، علیرضا (۱۳۸۲)، «بیمه و مسئله مخاطره اخلاقی تحت شرایط اطلاعات متقارن و نامتقارن»، مجله پژوهش‌های رشد و توسعه پایدار، شماره ۷ و ۸، صص ۹۲-۸۱، بهار و تابستان ۱۳۸۲.
- عسگری، محمد مهدی؛ اسمعیلی گیوی، حمیدرضا (۱۳۹۲)، «مقایسه کارایی بیمه اسلامی (تکافل) و بیمه متعارف، با فرآیند تحلیل سلسله مراتبی (AHP)»، اندیشه مدیریت راهبردی، سال هفتم، شماره اول، پیاپی ۱۳، صص ۲۲۸-۲۱۳، بهار و تابستان ۱۳۹۲.
- علی آبادی، ایرج (۱۳۶۸)، «درباره بیمه تعاونی»، فصلنامه صنعت بیمه، زمستان ۱۳۶۸، شماره ۱۶.
- علی آبادی، ایرج (۱۳۶۹)، «تعاونی‌های بیمه»، فصلنامه صنعت بیمه، بهار ۱۳۶۹، شماره ۱۷.
- مجدم، منصور (۱۳۷۲)، «سیاست‌گذاری در سازمان‌های غیر انتفاعی»، مجله تدبیر، شماره ۳۹، دی ماه ۱۳۷۲.
- محقق داماد، سید مصطفی (۱۳۷۱)، «بیمه متقابل در پیشینه اسلامی (ضمان عاقله و جریره)»، مجله حقوقی داد گستر، شماره ۶، صص ۶۲-۳۹، زمستان ۱۳۷۱.
- مطهری، مرتضی (۱۳۶۱)، بررسی فقهی مسئله بیمه، انتشارات میقات، صص ۲۷ و ۲۸.
- مهرگان، نادر و محمد سالاریان (۱۳۸۷)، «اثر بیمه‌های اجتماعی بر نابرابری درآمد در ایران»، فصلنامه علمی-پژوهشی رفاه اجتماعی، سال هشتم، شماره ۳۰ و ۳۱، پاییز و زمستان ۱۳۸۷.
- میرجلیلی، سید حسین، کوپر میثمی، رامین و جین، دبلیو (۱۳۸۱)، «اقتصاد پول و بانک و بیمه: تحلیلی از بیمه تکافل اسلامی: ساز و کار بیمه تعاونی»، مجله اقتصادی، شماره ۶، صص ۳۶-۲۶، فروردین ۱۳۸۱.
- میرزایی، حبیب (۱۳۷۸)، «بیمه اسلامی (تکافل)، مفاهیم و کاربرد»، پژوهشنامه بیمه، شماره ۵۳، صص ۶۲-۸۳.
- ناجی میدانی، علی اکبر (۱۳۸۹)، «توازن اقتصادی از دیدگاه اسلام و عملکرد اقتصاد ایران»، گزارش مجموعه مقالات سومین همایش دو سالانه اقتصاد اسلامی، فصلنامه اقتصاد اسلامی، شماره ۱۲، خرداد ۱۳۸۹.
- ناطق گلستان، احمد و عباسپور، رضا (۱۳۹۱)، «بررسی مشروعیت نظام بیمه تکافلی در مقایسه با نظام بیمه‌ای مرسوم»، فصلنامه تخصصی فقه و تاریخ تمدن، سال هشتم، شماره ۳۱، صص ۲۳۱-۲۰۳، بهار ۱۳۹۱.
- نورانی، سید محمدرضا؛ تاری، فتح‌الله؛ مهدوی، غدیر و رشیدی‌نژاد، حسین (۱۳۹۰) «تکافل، سازوکاری مناسب برای ارائه بیمه‌های خرد در مناطق روستائی ایران (مطالعه موردی: روستاهای شهرستان کرمان)»، دو فصلنامه علمی پژوهشی جستارهای اقتصادی، سال هشتم، شماره ۱۶، پاییز و زمستان ۱۳۹۰، صص ۱۱۵-۷۷.
- واحدی، اسماعیل (۱۳۸۵)، «بیمه خرد بازار جدیدی برای صنعت بیمه»، مجله تازه‌های جهان بیمه، شماره ۱۰۵، ۱۹-۲۵، اسفند ۱۳۸۵.
- وزیری، عالیه (۱۳۷۵)، «نهضت تعاون در کشور دانمارک»، مجله تعاون، شماره ۵۹، مرداد ۱۳۷۵.

- یوسفی، احمد علی (۱۳۸۹)، «اهداف اقتصاد تعاونی، رابطه آن با اهداف نظام اقتصادی اسلام و قانون جمهوری اسلامی ایران»، فصلنامه اقتصاد اسلامی، سال دهم، شماره ۴۰، زمستان ۱۳۸۹.
- یوسفی، احمد علی (۱۳۸۹)، «بررسی تطبیقی اقتصاد تعاونی با اقتصاد سرمایه داری و اقتصاد اسلامی»، فصلنامه علمی - پژوهشی اقتصاد اسلامی، سال دهم، شماره ۳۷، بهار ۱۳۸۹.
- Arifin, Juliana, Ahmad Shukri Yazid; Zunaidah Sulong. (2013), "A conceptual model of literature review for family Takaful (Islamic Life Insurance) demand in Malaysia." International Business Research 6.3.
- Matsawali, Mohd Shril, et al. (2012), "A study on Takaful and conventional insurance preferences: The case of Brunei." International Journal of Business and Social Science 3.22
- Maysami, Ramin Cooper; W. Jean Kwon, (1999), "An analysis of Islamic Takaful insurance: A cooperative insurance mechanism." Journal of Insurance Regulation 18.1 109.
- Mher Mushtaq, Hussain; Ahmad Tisman Pasha, (2011), "Conceptual and operational differences between general takaful and conventional insurance." Australian Journal of Business and Management Research 1.8: 23.
- Nurdianawati Irwani, Abdullah, (2012), "Analysis of Demand for Family Takaful and Life Insurance: A Comparative Study in Malaysia." Journal of Islamic Economics, Banking and Finance 8.4: 67-86.
- Portes, A. (1998), "Social Capital: Its origins and applications in modern sociology." Annual Review of Sociology 24: 1-24
- Putnam, R. D. (2000), *Bowling alone: The collapse and revival of American community*. New York, Simon and Schuster
- Swartz, Nico P., and Pieter Coetzer, (2010), "Takaful: an islamic insurance instrument." Journal of Development and Agricultural Economics 2.10: 333-339.
- World Co-Operative Monitor, (2014), *Exploring Co-Operative Economy*.